ידידי בנימין,

1. אני סבור שהמאמר חשוב, בכפוף להערות שלהלן.
2. המאמר מאוכלס יתר על המידה במונח המיושן 'אסיה התיכונה' – אסיה אינה תיכונה! לדעתי, יש להשתמש במונח המקובל בעולם 'מרכז אסיה', המגדיר באופן ברור את האזור שבו עוסק המאמר.
3. אני מציע לקרוא למאמר: 'שליחותו של הרב יהושע בן שושן למרכז אסיה במאה התשע-עשרה – גילויים חדשים'.
4. הוא משתמש במונח השגוי לדעתי 'תיקן תיקוני דת' שהוא נכון כלפי הרפורמציה הפרוטסטנטית של מרטין לותר. השד"רים פעלו בעיקר בהכוונת הקהילות בקיום המצוות ובמנהגי תפילה.
5. הערה 16 אינה משתבצת היטב במקום שבו היא נמצאת.
6. אין אחידות במונח 'שלוח' או 'שליח'. למה לא להשתמש באופן עקבי במונח שד"ר?
7. עברתי על כשלושה עמודים ביסודיות. אך הוא כתוב בכבדות רבה. הוא טעון עריכה יסודית, איחוד מונחים ואם אפשר להתמקד בעיקר ולא לסטות לנושאים שוליים. אם אפשר גם לקצר.

אשמח לשמוע דעתך.

שנה טובה לרעייתך ולך,
בן-ציון יהושע

~~שד"רים נעלמים באסיה התיכונה ושליחותו של הרב יהושע בן שושן לאסיה התיכונה~~
~~שלוחי ארץ ישראל באסיה התיכונה במאה התשע-עשרה~~ – גילויים חדשים

ייטב פנחסוב

לאורך מאות ~~ב~~שנים, הגיעו שלוחי ארץ-ישראל לקהילות ישראל שבגולה.[1] השליח אשר כונה במאה השבע-עשרה, שד"ר – 'שלוחא דרחמנא', ומאוחר יותר 'שלוחא דרבנן',[2] - אסף תרומות ל~~י~~שבי ליהודי ארץ-ישראל ולמוסדותיה ~~התורה שבה,~~ ~~מחזק~~ חיזק את חיי הרוח בקהילה, ~~מתקן תיקוני דת~~, הדריך אותם בענייני קיום מצוות ומנהגי תפילה ~~מתקן תיקוני דת~~ וקישר ~~שומר על קשר בין~~ את הקהילה המבודדת ~~לבין~~ עם שאר קהילות ישראל. ~~היהודית~~.[3]

[1] על שלוחי ארץ ישראל ראו בהרחבה בספרו המקיף של אברהם יערי "שלוחי ארץ ישראל". על הקשרים בין שלוחי ארץ ישראל ליהודי בוכארה, ראו אצל פוזיילוב, מבוכארה, עמ' 117-121, וכן אצל רבין, עמ' 139-155.
[2] ראו יערי, עמ' 30-32.
[3] על השפעתם הרוחנית של שלוחי ארץ ישראל ראו יערי, חלק ראשון, פרק חמישי. על הרב יוסף ממאן ~~תיקוני הדת~~ שתיקן בבוכארה ראו בהרחבה פוזיילוב, יהדות עמ' 97-120; ~~תיקוני דת~~ שתיקן בבוכארה הרב יעקב מאיר הוזכרו במכתב ברכה שכתבו לו הרב משה יצחקוף ונכבדי עדת הבוכארים במלאת לו שמונים שנה שהתפרסם בספר "זכרון מאיר" בעמ' 142-143, שם כתבו: "...עוד מזמן שליחותו בשנת תרמ"ב בערי בוכארא ואגפיה, מטעם עדת הספרדים, עשה והגדיל ורכש את לבות אחיו הבוכארים במתק שפתיו ובנועם דבריו והצלחתו היתה

השד"ר אסף תרומות בכמה מדינות, שבמשך השנים התגבשו לאזורי שליחות מוגדרים. כבר במאה השבע-עשרה ~~כבר~~ היו ~~קיימים~~ ארבעה אזורי שליחות: ~~שליחות~~ טורקיה, ~~שליחות~~ פראנקייא, ~~שליחות~~ המערב ~~ושליחות~~ וערביסתאן.

השליחות לאסיה התיכונה ~~הייתה נכללת~~ נכללה בשליחות ערביסתאן, שמסלולה כלל את ~~שעברה במסלול~~ סוריה, עיראק, כורדיסתאן ('פרס קטן'), פרס, אפגניסתאן, ~~משם ל~~ בוכארה וממנה ~~חוזר~~ לארץ ישראל. לעתים נקראה שליחות זו בשם "שליחות פרס", לפי ש~~ש~~ערי פרס היו בקצה מסלול השליחות. ~~המטרה האחרונה~~.[4]

מכתבי-יד שנמצאו באסיה התיכונה במאות השנים האחרונות,[5] אנו למדים על שינויי הלכה ומנהגים ~~שאירעו~~ באסיה התיכונה ~~לאחר שהתרחשו~~ שבאו בעקבות שינויים דומים בקהילות יהודיות מרכזיות.[6] אנו גם לומדים על חשיבותם והגותם של יוצרים ~~חשובים~~ ש~~התגוררו~~ שחיו ופעלו באסיה התיכונה במאות השנים האחרונות[7] ~~ומפרמטרים נוספים~~ מעיון במקורות שונים עולה המסקנה כי ~~אין ספק כי הגיעו~~ שלוחי ארץ ישראל אכן הגיעו לאסיה התיכונה ~~במאות השנים האחרונות~~, רובם ככל הנראה במסגרת שליחותם לפרס, למרות שהידיעות המצויות בידינו כיום על שלוחי ארץ ישראל באסיה התיכונה מתועדים החל מאמצע המאה התשע עשרה.[8] שלוחים אלו ~~גרמו בין היתר ליצירת קשר איתן~~ קישרו בין הקהילות ~~היהודים~~ באסיה התיכונה לשאר קהילות ישראל.

~~באסיה התיכונה, זכו~~ השלוחים התקבלו במאור פנים. ~~לכבוד מלכים ולגילוי חיבה מיוחדים~~.[9] חלקם אף נתמנו כרבנים, מורים ודיינים[10] אשר שפטו את העם ללא חת ומורא.[11] שלוחי ארץ ישראל הפיצו בכל אתר של שליחותם ~~בקרב המקומות אליהם הגיעו באסיה התיכונה~~ הלכות, מנהגים, נוסחי תפילות ופיוטים ~~ממקום שליחותם ב~~ לפי מנהג ארץ ישראל.[12] ייתכן כי שלוחי ארץ-ישראל הם ~~מי~~ שהפיצו בקרב יהודי בוכארה ~~את הדעה כי~~ שהם מצאצאי עשרת

עצומה מאד ובכל מקום נתכבד בכבוד גדול, כבוד חכמים והרבה תיקונים והוראות הלכה נמסרו על ידו לתקון דברים דתיים ונתקבלו ברצון, ומרוב חיבה, רבים ממוקיריו קראו את שם בניהם שנולדו בשנת שליחותו בשם יעקב מאיר...".

[4] ראו יערי, עמ' 21-20.

[5] על כתבי יד אלו ראו פוזיילוב, "יהודי אסיה התיכונה בין המאה הארבע עשרה למאה השמונה עשרה לאור כתבי יד עבריים".

[6] כגון קבלת הוראות השו"ע והרמ"א, שינוי נוסח התפילה מהנוסח שהתבסס בעיקר על סדר רס"ג לנוסח ספרד, הזיקה לקבלה הלוריאנית ועוד.

[7] על משוררים ~~ומפזמנים~~ וכותבי פזמונים בפרס ובבוכארה במאה השבע-עשרה ראו בניהו, משוררים, עמ' קלה-קמט.

[8] במאות השנים האחרונות נשלחו שד"רים מארץ ישראל לפרס וביניהם: ~~עמהם נמנו~~ שד"ר צפת הרב משה אלשיך (סוף המאה השש עשרה, ניימרק עמ' צו, יערי עמ' 241), שד"ר ירושלים הרב ברוך גד (1646, יערי עמ' 145), שד"ר ירושלים הרב יחיא דיין (1680 לערך, יערי עמ' 306), הרב יהודה דוואן אשר שימש כשד"ר צפת (1708), ושד"ר חברון (~~1711-1713~~ 1711-1713, יערי עמ' 381-382 ~~382-381~~), שד"ר ירושלים הרב בנימין הכהן מעלי (1716 לערך, יערי עמ' 358), שד"ר ירושלים הרב דוד אשכנזי (1737, יערי עמ' 385), שד"ר צפת הרב מרדכי סידון (1768, יערי עמ' 455), שד"ר חברון הרב נסים רוזיאו (סוף המאה השבע עשרה, יערי עמ' 485), השד"ר הרב חיים פייבש (ראשית המאה התשע עשרה, יערי עמ' 110, 764), שד"ר ירושלים הרב משה הכהן (1834, בסל"א 199/244 *4 ARC), שד"ר המערביים שבירושלים הרב שלום בן מלכא (1869, בסל"א 199/149 *4 ARC), שד"ר ירושלים הרב אליהו חאיון (1869 בסל"א199/124 *4 ARC), ועוד. כמו כן סביר להניח שלבוכארה ואגפיה הגיעו שד"רים שנשלחו לקהילות גאורגיה ודאגסתאן. על שלוחים שהיו בגאורגיה ראו למשל בבסל"א 199/49 *4 ARC, שם מופיעים שמותיהם של ר' בנימין ב"ר יוחנן הכהן, הרב שלמה לייב אליעזרוף, הרב יצחק אשכנזי, הרב אליהו פאניז'יל ועוד שהיו שד"רים גם בבוכארה.

[9] באמירות בוכארה לדוגמא, קראו האבות שמות לבניהם על שמותיהם של שלוחי ארץ ישראל או שולחיהם כדוגמת השם: ממאן, יעקב מאיר, ישא ברוך (על שם הרב אלישר שכונה ישא ברכה), אלישר, אליהו מני, עיני ועוד.

[10] ראו יערי, עמ' 131-127; פוזיילוב, יהדות עמ' 120-97 המרחיב שם אודות השד"ר הרב יוסף ממאן; וכן ראו רבין.

[11] ראו לדוגמא תשובתו של השד"ר הרב יהושע בן שושן אשר תובא לקמן, אשר פסק לעשות לסרבן גט "הפרשה דרבינו תם".

[12] ראו יערי, עמ' 102-101; שם, חלק ראשון, פרק חמישי; שם, עמ' 156-151; על שינוי נוסח התפילה בבוכארה ותקנות שתיקן שם הרב יוסף ממאן ראו פוזיילוב, יהדות, עמ' 110-102.

השבטים.[13] ~~השתמשו באמצעי תעמולה מסויימים כדי לעודד~~ עוררו את אהבתה של ארץ ישראל בקרב הקהילות שבהן פעלו ~~מקומות שליחותם~~.[14] דוגמה ~~ת~~ לכך הספר "טובת מראה" מאת הרב רפאל אוחנא ~~אותו כתב~~ שד"ר טבריה לאסיה התיכונה, אשר התחיל לכותבו ~~בכניסתו~~ עם בואו לבוכארה ובו ~~הוא מספר~~ סיפר בשבחה של העיר טבריה.[15] ~~כמו כן כתבו השלוחים שירים לגבירים ונהגו כלפיהם בכבוד רב~~.[16]

בסוף המאה התשע עשרה ובתחילת המאה העשרים, חלה ירידה מסוימת בכבוד הרב לו זכו השלוחים באסיה התיכונה עקב מספרם הרב, ועקב העובדה כי היו גם שלוחים רמאים אשר הונו את הציבור.[17]

הדעה שרווחה במחקר היא כי אחרי שד"ר צפת הרב יוסף ממאן ששהה בבוכארה עד לפטירתו בשנים 1793-1822, כמעט ולא היו שד"רים ששהו באסיה התיכונה במאה התשע עשרה, ושליחותם התחדשה רק ב~~ע~~תחילת שנות השמונים של המאה התשע עשרה.

יערי ופוזיילוב קבעו כי שד"ר טבריה הרב רפאל אוחנא היה השליח הראשון שהגיע לבוכארה לאחר הפסקה ארוכה, בשנת 1881,[18] ואחריו הגיע שד"ר צפת הרב דוד אסודרי (1881).[19] כמו כן יערי, גאון ופוזיילוב קבעו כי הרב יעקב מאיר אשר הגיע לבוכארה בשנת תרמ"ב (1882), היה השליח הראשון מירושלים שהגיע לבוכארה בעת החדשה,[20] ואחריו הגיע שד"ר ירושלים הרב נסים עיני (1884).[21]

דעתי היא שמאמצע המאה התשע עשרה או אף קודם לכן, עד לשליחותם של הרב אוחנא והרב מאיר, הגיעו שלוחים ללא הפסקה לאסיה התיכונה, על אף שהמקום היה בחזקת סכנה ממשית לעוברי דרכים. השליחים אמנם לא הגיעו בתדירות גבוהה מאוד כמו זאת שהתעצמה בסוף שנות השמונים של המאה התשע עשרה, אך הם כן הגיעו בתדירות לא מבוטלת. עקב מיעוט המחקר ומיעוט הכתובים על השלוחים בתקופה ההיא, רובם אינם ידועים לנו, אך במשך הזמן חלקם עוד יתגלו.

---

[13] ראו יערי, חלק ראשון, פרק ששי.
[14] על אמצעי התעמולה של שלוחי ארץ ישראל ראו יערי, עמ' 98-79.
[15] ראו יערי, עמ' 97.
[16] ראו יערי, עמ' 103-98. באסיה התיכונה כתבו השד"רים שירים לגבירים, דוגמת הרב רפאל אוחנא (מובא בקונטרס "שיר חדש" המובא בסוף ספרו "יסוד מערבי", ובסוף ספרו "טובת מראה"), הרב יהודה קסטל (מובא בספריו "קול זמרה"), שד"ר צפת הרב אסודרי (מובא אצל הכהן, תהלים) ועוד.
[17] ראו מכתבו של הרב שלמה טאג'ר שהופיע בעיתון החרות, שנה ד, גיליון מס' יט, י"ב חשוון תרע"ב 03.11.1911, עמ' 3, ושנשלח מהעיר קוקנד, בו הוא קובל על כך כי מוסדות מארץ ישראל שולחים מכתבים שמענם לא רלוונטי דוגמת אנשים שנפטרו, או לכפרים שכלל לא גרים שם יהודים וכותב "עד מתי נהיה ללעג". כמו כן כותב שם שכמה שד"רים התנהגו בפראות גדולה וכי גביר מטשקנט החליט לא לקבל שום שד"רים בביתו בעקבות מידות מגונות של שד"רים מסוימים. כמו כן ראו כתבה "כיצד מרמים את הבריות" שהופיעה בעיתון החרות, שנה ד, גיליון מס' מג, כ"ג כסלו תרע"ב 14.12.1911, עמ' 3-2, שם סופר על שד"רים שרימו את יהודי בוכארה.
[18] פוזיילוב, חכמיהן, עמ' 517 כותב: "הוא היה השליח הראשון שהגיע מארץ ישראל לבוכארה לאחר הפסקה ארוכה, והראשון שקבע שם קופות לתמיכה ביישוב היהודי בטבריה"; יערי בעמ' 658 כותב כי הרב אוחנא היה השליח השני שחדר מארץ ישראל לבוכארה אחרי הרב יוסף ממאן.
[19] פוזיילוב, לראשית עמ' לו.
[20] ראו פוזיילוב, הרב יעקב מאיר; שם, בעמ' 583-582 כותב: "קשה להניח שלפני הגעת שד"ר טבריה לבוכארה [הרב רפאל אוחנא שהגיע לשם בשנת 1881] הגיעו למקום שליחים מירושלים... נמצא אפוא שהרב יעקב מאיר היה השד"ר ראשון מירושלים בבוכארה אבל קדמוהו לו שליחי טבריה וצפת [הרב אוחנא והרב אסודרי]"; גאון, ח"ב, עמ' 362; יערי עמ' 751. יצוין כי פוזיילוב עצמו כתב כפי שיובא בהרחבה בהמשך המאמר, כי הרב יהושע בן שושן שהה באסיה התיכונה לאורך כל שנות השבעים של המאה התשע-עשרה ויתכן כי לדעתו הרב בן שושן לא הגיע כשד"ר אלא כחכם מירושלים שלא על מנת לאסוף כספים כמו שאולי משמע מאשרוב, אך טג'ר, אשל ושלומוב כינוהו שלושתם "שליח כולל ירושלים". בכל מקרה להלן יוכח כי הרב בן שושן הגיע לבוכארה בשנת 1885 לא על מנת לשהות בה תקופה ארוכה, וככל הנראה מטרתו הייתה לאסוף כספים כשליח כולל ירושלים.
[21] פוזיילוב, לראשית, עמ' לו. יצוין כי בבסל"א מצוי כתב שליחות לשד"ר הרב שמואל קורקוס מקהילת המערביים בירושלים לערי ערביסתאן, פרס, בוכארה ועוד משנת 1883, וסימנו ARC 4* 199/118.

להלן יובאו מספר מקורות התומכים בהימצאותם של שלוחי ארץ ישראל באסיה התיכונה החל מאמצע המאה התשע עשרה ועד לשנות השמונים של מאה זו:

א. בשנת 1854 פגש הרופא ד"ר יעקב אדוארד פולאק, יהודי מבוהמיה שנתמנה באמצע המאה התשע-עשרה לרופאו הפרטי של השאה הפרסי נצר א-דין, בהמדאן שני שלוחי ארץ ישראל, אחד מהם יליד הונגריה ואחד יליד יוון, והוא כותב עליהם: "מפליא לראות כיצד מתקדמים אנשים אלה במסעותיהם. הם נוסעים באין מעצור לסמרקנד, בוכארה, קנדאהאר, הראת, באלך, לבקר את אחיהם, כלומר, לגלילות שיש בהם סכנה עצומה לאירופאי, שלא יוכל כמעט לחדור לתוכם כלל...".[22]

ב. בתחילת שנות השישים של המאה התשע-עשרה סיבב בהודו בשליחות ירושלים או בשליחות עצמו ר' אפרים, משם הלך לאפגניסתאן כדי ללכת לבוכארה, אך נפטר בדרכו לשם בעיר קאבול.[23]

ג. בשנת 1863 שהה בבוכארה חמישה חודשים שד"ר טבריה וכולל החסידים בירושלים ר' משה בן ר' מאיר יחיאל. בהגיעו לדאגסתאן הוא פגש בר' יוסף יהודה טשארני אשר פרסם בעיתון 'הכרמל' את אשר שמע ממנו על יהודי בוכארה ~~בעיתון הכרמל~~.[24]

ד. בספר "אוצרות יוסף" שנדפס בשנת תשס"א (2000) מכתב ידו של הרב יוסף חיים בן הרב אליהו ילוז, אשר נמנה עם רבני העיר טבריה, כותב על תולדותיו של השד"ר הרב בנימין נחמד אשר נמנה גם הוא עם רבני טבריה כדלהלן: "גם יצא שד"ר לערי ערבאיסתן... פרס גדול ופרס קטן וכללות של הר' הנז' בערים הנז' נמצאת כתובה בקלף תחת ידי וזמנה בחו' סיון ש' זרעו לכם לצדק"ה קצר"ו לפי חסד תרכ"ה לפ"ק...".[25] שטר השליחות אשר היה תחת ידה של משפחת ילוז נמכר בשנת 2012 בבית המכירות הפומביות קדם ומובא להלן כנספח א'. בשטר השליחות נכתב מפורשות כי הרב בנימין נחמד נשלח בשנת "לצדקה קצרו" - תרכ"ה (1865), כשד"ר בשליחות ערביסתאן לערים בגדד, כורדיסתאן, כלכותא, בומבאי וכל ערי הודו, פרס גדול, פרס קטן ו"העיר הגדולה בוכארא" עבור קופת רבי מאיר בעל הנס בעיר טבריה. על כתב שליחותו חתמו כשלושים מרבני טבריה, בחתימות מסולסלות בקליגרפיה מזרחית.[26]

ה. בספר "שיח יצחק", שנכתב על ידי בנו של הרב אליהו מני, הרב סלימאן מנחם מני, מופיע מעשה שהיה בין ר' פינחס הקטן, אשר נמנה עם מנהיגי העיר בוכארה, לבין הרב מני: "בשנת תר״ל [1870] בשמוע השר הנדיב הצדיק פנחס הקטן נ״ע מנכבדי ועשירי בוכארה את שמע הרב הנ״ל זיע״א. שחרהו ללכת תחתיו על חשבונו להשתטח על קברות הצדיקים אשר בארבע ארצות הקדש תו"ב. ויהי בדרך בלכתו באניה והנה איש קרב אליו ויאמר האתה זה אדוני אליהו. ויענהו ויאמר אני. מרחוק שמעתי אה שמך - הוסיף האורח לדבר – והנה

---

[22] ורטהיימר עמ' 147-146; יערי עמ' 136.
[23] ספיר עמ' צג; יערי עמ' 737.
[24] ראו הכרמל, שנה ד, גיליון מס' 36, כ"ח אייר תרכ"ד 3.6.1864, עמ' 295-294; פוזיילוב, מבוכארה עמ' 117.
[25] ילוז עמ' קפו. ר' בנימין נחמד נמנה עם תושבי וחכמי טבריה. הוא נולד בחאלב בסביבות שנת 1830, עלה בסביבות שנת 1845 לארץ ישראל והתיישב בטבריה (מפקד מונטיפיורי, שנת 1849), הוא נישא לשרה ולזוג נולדו בת בשם רחל ובן בשם בן-ציון (מפקדי מונטיפיורי, בשנים 1855, 1866). הוא נשלח כשד"ר טבריה בשנת 1857 למרוקו, בשנת 1863 לטריפולי ובשנת 1865 בשליחות ערביסתאן אליה יצא בשנת 1866. ראו יערי עמ' 132, 655-654. במהלך שליחותו הוא פרסם בשנת 1868 בעיתון המגיד מכתב לחברת כל ישראל חברים ולגביר יצחק לוריא אשכנזי, בו נכתב על צרתם של קהילת ארביל שבכורדיסתאן והצורך לסייע להם. ראו המגיד, שנה יב, גיליון מס' 4, כ"ו טבת תרכ"ח 22.01.1868, עמ' 27. הרב בנימין נחמד נפטר בטבריה בשנת 1893.
[26] עם החתומים נמנו: הרב ה"סיניור" חיים שמואל הכהן (קונוורטי), הרב יעקב אבועלפיא, הרב שמעון עבאדי, הרב חיים יוסף דוד אבועלפיא, הרב מרדכי קרסנטי, הרב מנשה ארזי הכהן, הרב ידידיה הכהן, הרב חיים אסמאגא, הרב דוד אסודרי, הרב דוד נתנאל רופא, הרב אברהם אלחדיף, הרב ברוך טולדאנו ועוד.

עתה. בשוותי לנגד עיני את תמונתך עפ״י השמועה. את נזירותך ופרישותך. ותמונתך עתה. ידעתי כי אתה הוא האיש. ומן היום ההוא והלאה נקשר לב הנכבד הזה בלב הרב זיע"א. בקשר אמיץ וחזק. באהבה נפלאה. שגם ברבות הימים לא כהתה אור פניה. ולא נס ליחה. ואהבה זו. הביאה בכנפיה חיים וחסד. לעניי חברון בכלל. ולחכמיה בפרט כאשר נספר במרוצת הדברים".[27] הסבראא אומרת כי ר' פינחס הקטן שמע על אודותיו של הרב אליהו מני - רבה של חברון, מפי שד"ר חברון שנשלח מטעמו לבוכארה בשנות השישים של המאה התשע עשרה.[28] ו. בשנות השבעים של המאה התשע עשרה נשלח לאסיה התיכונה שד"ר ירושלים חכם מאיר, שנפטר באסיה התיכונה בעיר כטריצ'י בשנת במהלך שליחותו הקבורות היהודי שבעיר. 1877, ונקבר בבית נכתב: זה המצבה של חכם מאיר על גבי מצבתו שנת תרל"ז בהשת[ד]לות מאיר מירושלים שנפטר מירזא.

מצבת קבורת חכם מאיר שד"ר ירושלים בעיר כטירצ'י

ז. בשנת 1886 פורסמה בעיתון המליץ כתבה על יהודי הערים טקי ומרוו (Merv) הנמצאות כיום בתורכמניסתאן שנספחו בשנת 1883 לשלטון הרוסים.[29]

בכתבה צוינו מספר דברים חשובים על מצבם הרוחני של יהודים אלו בפרט ושל יהודי אסיה התיכונה בכלל. בכתבה צוין כי:

1. יהודי הערים טקי ומרוו כפופים מבחינה רוחנית לרבני העיר הראת שבאפגניסתאן.

---

[27] ראו שיח יצחק, בהקדמה.

[28] במאמר מוסגר יצוין כי בספרו של הרב רפאל אוחנא, שד"ר טבריה לאסיה התיכונה בשנת 1881, "שיר חדש", הנמצא בסוף ספרו "יסוד מערבי" מובא שם בדף פג שיר שהוא כתב לגביר ר' אפרים פינחסוף-כאבולי, אשר נמנה עם נכבדי הקהל בעיר סמרקנד לרגל חנוכת ביתו, (ראו שם, דף פד עמ' ב). בשיר שנכתב בשנת 1881 מצוין כי לר' אפרים היה בן בשם אליהו מני. על פי מקורות בני המשפחה אליהו מני חי בין השנים 1876-1945 ונפטר בסמרקנד. הרי לנו כי עוד קודם לשנות השמונים של המאה התשע עשרה נשלח שד"ר חברון מטעמו של הרב אליהו מני לאסיה התיכונה, ובני הקהילה קראו לילדיהם על שם שולחו, כפי שנהגו כלפי הרב יעקב מאיר ורבנים נוספים.

[29] עיתון המליץ, שנה כו, גיליון מס' 28, י"ד ניסן תרמ"ו 19.04.1886, עמ' 446-445.

2. בשלהי המאה השמונה-עשרה כיהן כרבה של העיר הראת "חכם יהודה אריה הסופר" אשר נפטר בשנת 1797.

3. במאה השמונה-עשרה רבנים מהראת כמו למשל הרב יהודה אריה, למדו בישיבה בבוכארה שראש ישיבתה היה הרב צבי דוד הכהן, וממנה יצאה תורה ומורי הוראה לאסיה התיכונה עוד קודם שהגיע הרב יוסף ממאן לאסיה התיכונה.[30]

4. נוסח התפילה של יהודי הערים טקי ומרוו בשלהי המאה התשע-עשרה, הוא כמנהג יהודי הראת ובוכארה - הנוטה מעט ממנהג ספרד.

5. שלוחי ארץ ישראל היו מגיעים לאסיה התיכונה מפרס. כאשר הם היו הולכים ברחבי אסיה התיכונה, הם היו נזהרים לעבור ללא רישיון דרך העיר מרוו בטרם שלטו בה הרוסים (החל משנת 1883), מפני סכנת הדרכים בעיר הזו. משמע, שעוד לפני שנות השמונים של המאה התשע-עשרה היו שלוחי ארץ ישראל עוברים באסיה התיכונה כדבר שבשגרה.

להלן הכתבה שהתפרסמה בעיתון המליץ:

> "בדברי תורה ואמונה הם סרים למשמעת הרבנים דהיראת, ומשם יבאו אליהם שוחטים ומלמדים; המלמדים דהם יסדרו להם קדושין; ואולם עניני גטין וחליצה יביאו לפני הרבנים בהיראת. פעם אחת ישב על כסא הרבנות בהיראת אחד מבני ישראל הגרים בין הטורקמנים והוא הרב חכם יהודה אריה הסופר אשר למד תורה בבית מדרשו של הג'[און] צבי דוד הכהן ריש מתיבתא בבוכארא ושמש ברבנות בהיראת ומת שם קרוב לשנת תקנ"ח. סדר תפלותיהם הוא כמנהג יהודי היראת ובוכארא שהוא נוטה מעט ממנהג ספרד. לפני בוא הארץ מערוו תחת יד רוסיא היתה סוגרת ומסוגרת לפני אנשים בעלי דת אחרת. מעולם לא דרכה רגל נוצרי בארץ ההיא ולא עבר שם איש יהודי; שלוחי א"י כשהיו הולכים מפרס לכיווא, בוכארא, קאקאנד ולשאר המדינות אשר על נהר אמו-דאריא הוא גיחון, לא היו הולכים דרך ארץ מערוו אע"פ שקרוב הוא, כי כל בני נכר העוברים אז בארץ ההיא היתה נפשם בכפם תמיד; על כן היו השלוחים ההם אנוסים ללכת ארחות עקלקלות ולהלפת דרך היראת מאימענע ובאלך, אם לא עלתה בידם לקנות להם רשות מאת נשיאי מערוו לעבור דרך עירם וגבולם. ואולם במחיר הרשיון הזה היו משלמים הון רב ולפעמים היו מוציאים על זה מחצית כל הכסף אשר אספו נדבות לאה"ק, כי מלבד הרשיון הזה היו מחויבים מדי עברם בארץ ההיא לשתות בכסף מים הם והבהמה אשר הם רוכבים עליה...".

ח. בשנת 1885 פורסמה בעיתון המליץ כתבה הלקוחה מכתב העת "איזראעליט" מהעיר מיינץ בגרמניה, על מצבם הרוחני של יהודי העיר באלך הנמצאת כיום באפגניסתאן ועל זיקתה לעיר בוכארה, המובאת במלואה בנספח ב' להלן.[31] בכתבה צוינו מספר דברים חשובים על מצבם הרוחני של יהודים אלו בפרט ושל יהודי אסיה התיכונה בכלל. בכתבה צוין כי:

---

[30] הרב יהודה אריה רבה של הראת, נפטר בשנת 1797. למד בישיבה בבוכארה כנראה בין השנים 1750-1770 ראש הישיבה היה הרב צבי דוד הכהן, ומבוכארה יצאה תורה לכל אסיה התיכונה ואפ' להראת, עוד קודם שהגיע הרב יוסף ממאן לאזור.

[31] בעיתון המליץ, שנה כה, גיליון מס' 89, ג' טבת תרמ"ו 11.12.1885, עמ' 1441-1444. (הכתבה התפרסמה גם בעיתון קול מחזיקי הדת 10.12.1885, עמ' 5 בשינויים מסויימים).

1. יהודי העיר באלך מונים כחמש מאות איש.
2. הם כפופים מבחינה רוחנית לרבני העיר בוכארה, ומשם מגיעים אליהם מורי הוראה ותשמישי קדושה.
3. העיר בוכארה מכונה בפי יושבי אסיה התיכונה "ירושלים הקטנה" וממנה מגיעים מורי הוראה ותשמישי קדושה לכל אסיה התיכונה.
4. כאשר היה מתמנה רב חדש לקהלת בוכארה, היו שולחים אליו בני העיר באלך שליחים עם תשורה בידיהם והיו מברכים אותו.
5. קהילת באלך הייתה שולחת מדי שנה כספים לישיבה הגדולה אשר בבוכארה. בתחילה היו מתלווים נערים מהעיר באלך לשליח המביא את הכסף לבוכארה, כדי שילמדו בישיבה בבוכארה, אך בזמן האחרון הם חדלו להגיע.
6. רב העיר באלך היה מוסר שיעורים לבני עדתו פעמיים בשבוע, והשוחט שהוא גם הקצב, היה מלמד פעם בשבוע את בני הקהילה הלכות שחיטה, כדי שיוכלו ההולכים בשיירות מחוץ לעיר לשחוט להם בשר ולאכול בשר כשר.
7. כאשר היה נפטר איש עשיר מהעיר באלך, היא היה משאיר "זכרון נפש" - צרור כסף, כדי שישלח אל הישיבה בבוכארה, וחכמי בוכארה היו לומדים תורה ואומרים קדיש לעילוי נשמתו.
8. מנהגי התפלה והדת של העיר באלך דומים למנהגי קהלת בוכארה.
9. כאשר היה מגיע אורח לעיר באלך, הוא היה משתכן בבית המדרש שהוא בית הספר לילדים והמורה היה מקבל את פניו. בני העיר היו דואגים לזון אותו, והם היו שולחים עמו צדה לדרך. אם האורח היה תלמיד חכם, הוא היה מברך את בני הקהילה, ואם הוא היה "משולח מארץ ישראל" אז בני הקהילה היו שולחים עמו צרור כסף לעניי ציון ומלווים אותו לעיר הבאה במסעו מחשש לשלומו.

להלן הכתבה שהתפרסמה בעיתון המליץ הנוגעת לענייננו:

> "נפלא הוא הבטחון אשר ימצא לו ציר אמונים כזה בעברו בערבות המדינות ההן, עד כי גם איש אירופא ישתאה וישתומם על זה. כמעט יבוא אל העיר אשר בה נמצאה קהלת ישראל, וסר האורח אל בית המדרש (הוא ביה"ס לילדים), וקשר את סוסו או את גמלו אל אחד העצים אשר לפני הבית ונגש אל ה"מואלים (המורה) אשר ישמח לקראתו ויקבלהו באהבה, וראשית דבר יצוה להכין להאורח מים חמים לרחוץ את רגליו. ביה"ס לאחינו יושבי אזיא התיכונה, הוא גם בית המלון לעוברי ארח, ועל כן יחלה המורה פני האורח להרגיע ולשום הרוחה לנפשו אחרי בואו בצל קורתו. הקול נשמע כי אורח בא לביה"ס, והנה הרבה מאנשי הקהלה מתאספים אליו כבוא השמש לעת הערב לברכהו ולשאול לשלומו ולשלום עירו ואנה פניו מועדות. אם האורח הוא מנכבדי עם אז ישחרוהו לעבור לפני התבה ולהתפלל לפניהם ערבית, ואז יביאו איש איש מהם את ה"אשא" (הוא ארוחת הערב) אל ביה"ס ויקראוהו לאכל אתם יחדו. על יריעה השטוחה על הרצפה ישבו כלם במעגלה ויחלו לאכול ולשתות איש איש עם האורח זה אחר זה, בגדול יחל ובקטן יכלה, וכן ירבו לו עמלו לפיהו ויכבידו עליו משא בטנו וקיבתו עד בלתי נשוא. אחרי הסעודה תאחז יד כל בה"נרגילה" (המקטרת העומדת על השלחן והמסובים יקחו זה אחר זה את השפופרת אל פיהם ושואפים העשן ההולך דרך בקבוק של זכוכית מלא מים לקרדו ולנקותו) ואז יגיד להם האורח את כל הנשמע בקהלתו וכל החדשות אשר ידע. אם האורח איש ירא אלהים ויודע

תורה, יבקשו כלם כי יברך אותם לפני הפרדם ממנו, ולפעמים יגישו אליו גם את נשיהם וילדיהם למען יקבלו גם המה את ברכת איש האלהים הנמצא בתוכם. ביום השני בבקר תשלח העדה לשם האורח כבש אחד ושק מלא קמח גם מעט דבש ופרי תמרים למען אשר תכין לו אשת המורה "צדה לדרך". אם האורח הוא "משולח מארץ ישראל", אז יותן לו מראשי הקהלה גם צרור כסף לחלק לעניי ציון, ולפני צאתו את העיר יספחו אליו אחדים מאנשי העדה אשר עלה עליהם הגורל לשלחהו בדרך וסוסיהם וגמליהם אתם לעבור אתו יחדו ולהיות עליו למשמר עד הביאם אותו אל העיר השנית אשר בה יגורו אחיהם מבני ישראל. האורחה הקטנה (בערבית ופרסית: "סיארא" ומזה בתלמוד "שיירא") שמה לדרך פעמיה והנה בני ישראל יוצאים לקראתה איש איש מביתו וחנותו וקורא לרוכבים העוברים על פניו: "ד' יצליח דרככם!" והם עונים "יברכך ד'!". בהמון הברכות אשר יקדמו אחיהם פניהם תשמענה אזניהם לפעמים קול קללת המושלמני המנופף ידו בעברה וקורא בזעם אפו: "Malanat Alla aleikum!" ja Jehudin (קללת אלוה עליכם כו'), ולפעמים הוא משליך אבן כגדל אגרוף באחד העוברים ומחץ ראש אף קדקד..."

במאמר מוסגר יאמר, כי ישנם שלוחים נוספים שידוע ששהו באסיה התיכונה אך לא ידוע לנו מתי הם שהו שם, ובהחלט ייתכן כי הם שהו באסיה התיכונה בשנות השבעים של המאה התשע-עשרה או אף קודם לכן. עם שלוחים אלו נמנו למשל שד"ר חברון הרב נפתלי מלמד[32] ושד"ר ירושלים הרב משה טאג'יר.[33]

מכלל המקורות שהובאו לעיל רואים אנו ללא כל צל של ספק כי גם בשנות השישים והשבעים של המאה התשע עשרה הייתה בוכארה רשומה על מפת השד"רים.

---

[32] אחד מנכדיו של הרב אליהו מני סיפר כי באחד הלילות הוא נקרא לבוא לבית סבו ולשם הגיעה כנופיה של יהודים בוכארים. אחד מהבוכארים סיפר כי לפני שהם עזבו את בוכארה התאכסן שם שד"ר חברון הרב נפתלי מלמד. יום אחד אבד להם חפץ יקר והם סיפרו על אבדתם לשד"ר. השד"ר קם וקרא: ריבון העולמים ואדון האדונים א-ל נא העתר נא ותמצא האבידה בזכות רבי אליהו מני. עבר יום והאבידה נמצאה. בעקבות המציאה הוא וחבריו נדרו להגיע אל הרב מני ולקבל ברכתו. ראו מני, רבי אליהו מני, עמ' 34-33; מני, ברכת אליהו, עמ' יג, פוזיילוב, חכמיהן עמ' 344. שמו של הרב נפתלי מלמד מופיע בספרו של הרב אליהו מני 'מעשה אליהו', אות פב. תדהר כותב על אחיו של הרב נפתלי, שד"ר חברון הרב דוד בן יהודה מלמד, כי הוא נפטר במסעו האחרון בגיברלטר וגם שני אחיו, נפתלי ומשה, היו שד"רים ונפטרו במסעותיהם בחו"ל. ראו תדהר, ח"א, עמ' 342. יצוין כי התיעוד האחרון של הרב נפתלי מלמד שעלה בידי הוא ממפקד מונטיפיורי בחברון משנת 1875.

[33] על פטירתו של הרב יונה משה טאג'יר התפרסמה כתבה בעיתון החרות, שנה ג, גיליון מס' יג, י"ט חשוון תרע"א 21.11.1910, עמ' 3, שם צוין בין היתר כי הוא היה ראב"ד לעדת הספרדים, נין ונכד לראשון לציון הרב יונה משה נבון (אולי הוא קרוי על שמו. י.פ.), ונמנה עם חסידי בית אל. כמו כן נכתב עליו כי "פעמים לא מעטות כתת את רגליו בשליחות מצוה בערי מערב החיצון ובערי בוכרה שם שהה זמן רב". שם גם שלוחה ברכת ניחומים לבנו הרב שלמה טאג'ר המכונה "ראש הרבנים בבוכרה". יערי בעמ' 748-747, כותב כי הוא כיהן כארבעים שנה ראב"ד לעדת הספרדים בירושלים, נשלח בשנת 1873 כשד"ר ירושלים לערי המערב החיצון (טריפולי, תוניס, אלג'יר), ובשנת 1891 לטורקיה. אודותיו ראו גם גאון, ח"ב, עמ' 697.

הדעה שרווחה במחקר אודות הרב יהושע בן שושן ופעלו באסיה התיכונה

במחציתה השנייה של המאה התשע עשרה שהה באסיה התיכונה השד"ר הרב יהושע בן שושן אשר אודותיו ואודות ביקורו באסיה התיכונה נכתב עד כה מעט מאוד. הראשון שכתב אודות הרב יהושע בן שושן בכל הקשור לביקורו באסיה התיכונה היה מנחם אשל אשר הזכירו בכתבו על הרב יוסף כוג'הינוף כדלהלן: "עם בואו של שליח כולל מירושלים הרה״ג ר׳ יהושע שושן לבוכארא, ר' יוסף עם חבריו הרב שלמה מוסאיוף והרב אברהם אמינוף ועוד, נתאגדו בקבוצה של לומדי ש"ס. הם היו יושבים ושוקדים בצוותא - ממוצאי שבת ועד ערב שבת עם הרב שושן ללמוד ש"ס בבלי, עם פירש"י ותוספות, בדירתו המרווחת של מולא יעקב מוסאיוף. כך נמשך לימוד שנים רבות".[34] גם הרב שלומוב הזכירו בכתבו על הרב כוג'הינוף וכנראה הסתמך בדבריו על אשל.[35] אף נסים טג'ר הזכיר את הרב "יהושע שושן" או "יהושע בן שושן" וכינהו "שליח כולל ירושלים". טג'ר כתב כי הרב יוסף כוג'הינוף "השתלם" אצלו וכי גם ר' שלמה מוסאיוף למד אצלו.[36]

שלמה אשרוב הוסיף על מה שכתבו קודמיו מספר דברים עיקריים. ראשית כתב, כי הרב אברהם חיים גאון הזמין את הרב בן שושן לבוכארה. שנית כתב כי הוא הזמינו ללמד את התלמידים דינים ואורח חיים בטרם הגיעו ללמוד גמרא,[37] שלישית, הוא ציין תלמידים נוספים שלמדו אצל הרב בן שושן, וכלשונו: "לאחר מספר שנים הזמין רבי חיים גאון חכם מירושלים בשם רבי יהושע שושן, כדי ללמד את בנו אבא שמעון ואת שלמה מוסא ועוד אחרים דינים ואורח חיים, בטרם הגיעו ללמוד גמרא. רבי יהושע התחיל ללמדם רש"י ותוספות בבית מגוריו. הלימודים התחילו במוצאי שבת ונמשכו עד צהרי ערב שבת. המדרשה של חכם שושן היתה מעין פנימיה... את הבית למדרשה תרם המנוח יעקב מוסאיוף אביו של שלמה מוסאיוף ז"ל. במדרשה היו משתתפים בלימודים כפי שהוזכר לעיל אבא שמעון גאון, שלמה מוסאיוף, רבי יוסף [כוג'הינוף], מו' ציון צופיוף, מו' רפאל פותלחוף, הרב משהצ'ה יצחקוב, הרב אברהם תלמודי (אמינוף), הרב משה פילוסוף, רבי אלישאיוף, ועוד אחרים".[38] כמו כן כתב אשרוב כי הרב בן שושן ייעץ לרב כוג'הינוף לעבור מהעיר בוכארה לעיר סמרקנד.[39]

במקורות שצוינו לעיל לא נכתב מתי הגיע הרב בן שושן לאסיה התיכונה וכמה זמן הוא שהה שם אך פוזיילוב שהסתמך על אשרוב כתב כי הרב בן שושן הגיע לבוכארה בסביבות שנת 1870 וכי שהה הוא שם לפחות כעשר שנים.[40] להלן נראה כי במקורות שצוינו לעיל היו אי דיוקים מסויימים בקשר לשליחותו של הרב בן שושן באסיה התיכונה.

---

[34] אשל עמ' 86.

[35] שלומוב עמ' 164.

[36] טג'ר עמ' 80, 83, 128.

[37] זאת בשונה מגרסתם של אשל ושלומוב שכתבו כי הרב כוג'הינוף וחבריו למדו עם הרב שושן ש״ס בבלי גמרא עם פירש״י ותוספות. יצוין כי יש לעיין בדברי אשרוב באמרו: "רבי יהושע התחיל ללמדם רש"י ותוספות".

[38] אשרוב עמ' 43-42. אחריו נמשך גם פוזיילוב, ראו פוזיילוב, מבוכארה, עמ' 50, 52, 117, 120, 347, 355; פוזיילוב, יהדות, עמ' 48, 49, 52, 130, 142, 326, 354, 422-420, 437.

[39] אשרוב עמ' 43.

[40] פוזיילוב כתב בספרו מבוכארה לירושלים עמ' 117 כי יש להניח שהרב יהושע שושן הגיע לבוכארה בשנת 1869. בספרו יהדות בוכארה עמ' 48 כתב כי הרב שושן הגיע לבוכארה לאחר עלייתו של המלמד הרב דוד חפץ לירושלים בשנת 1870. בספרו יהדות בוכארה עמ' 52 כותב כי בשנת 1879 לערך עברה ישיבתו של הרב שושן מבוכארה לסמרקנד, העומד בראשה היה הרב יהושע שושן וסייעו בידו הרבנים יוסף כוג'הינוף והרב אברהם אמינוף, אך כמדומני שבמקורו הלקוח מאשרוב בעמ' 43 שונו הדברים במקצת. יצוין כי לפי כתב היד של הרב יצחקוף כאשר יובא להלן, עבר הרב כוג'הינוף בשנת 1885 לסמרקנד וכפי העולה ממאמר זה בשנה זו שהה הרב שושן באסיה התיכונה.

תולדות הרב יהושע בן שושן

במפקדי מונטפיורי[41] שנערכו בארץ ישראל בשנים 1855, 1866 ו-1875 מופיע אדם אחד בלבד בשם הרב יהושע שושן או בן שושן.[42] מהפרטים המצוינים במפקדים עולה כי הרב יהושע בן יהודה שושן, נולד בעיר סלוניקי בתחילת שנות השלושים של המאה התשע-עשרה ועלה לארץ ישראל בשנת 1855. תחילה התיישב בירושלים, נישא לרבקה ולזוג נולד בן בשם יהודה ובת בשם רחל שנפטרה בילדותה. בשנות השישים של המאה התשע-עשרה עבר הרב בן שושן לחברון, נמנה עם תלמידיו של הרב אליהו מני ועסק בלימוד תורה ובהפצתה. בשנת 1875 אף נמנה במפקד מונטיפיורי עם חכמיה ומנהיגיה של העיר חברון וכונה "כמוהר"ר יאושע ן שושן יצ"ו".[43]

הרב בן שושן היה תלמיד חכם מופלג, חריף ובקיא ביותר ונמנה עם תלמידי החכמים החשובים בארץ ישראל. חידושי תורתו פורסמו בכתב העת "המאסף",[44] בקובץ התורני "תורה מציון",[45] בעיתון "חבצלת"[46] ובמקורות נוספים. כמו כן שמו מוזכר בספר "שדי חמד"

---

[41] בהוראתו של סר משה מונטיפיורי נערכו שישה מפקדים בקרב יהודי ארץ ישראל ומצרים בתקופת השלטון העות'מאני. המפקדים שבארכיון מונטיפיורי נערכו בארץ ישראל בשנים 1839, 1849, 1855, 1866, 1875 ובמצרים בשנת 1840. במפקד מונטיפיורי נמנה הרב בן שושן עם עדת הספרדים.

[42] במפקד מונטפיורי לעדת הספרדים בירושלים משנת 1855 נכתב אודות הרב יהושע בן שושן: ר' יאושוע בן שושן הי"ו, נולד בשלאניק, בן 25, הגיע לארץ ישראל בשנת תרט"ו (1855), נצרך כלכלית, עיסוקו תלמיד חכם, נשוי לרבקה, יש לו בן בשם יאודה בן 4, ובת בשם רחל בת שנה. במפקד מונטפיורי לעדת הספרדים בחברון משנת 1866 נכתב אודותיו: ר' יאושע שושן הי"ו, נולד עי"ת שאלוניקי, בן 32, הגיע לארץ ישראל בשנת תרט"ז (1856), עיסוקו למדן, נשוי לרבקה, יש לו בן אחד בשם יאודה. במפקד מונטפיורי לחכמי ומנהיגי עדת הספרדים בחברון משנת 1875 נכתב אודותיו: כמוהר"ר יאושע ן שושן יצ"ו, נולד בשאלוניק, בן 40, הגיע לארץ ישראל בשנת תרי"ז (1857), עיסוקו מלמד, נשוי. וזאת למודעי, כי היה חכם נוסף בשם הרב ישועה (יהושע) בן שושן, שהיה גזבר ישיבת המקובלים בית אל שבירושלים ומוצאו היה ממרוקו. הוא עלה לארץ ישראל בתחילת שנות העשרים, נפטר ביום כ' בתמוז תש"ה (1945) ונקבר בהר הזיתים. אודותיו ראו "הישיש ר' ישועה בן שושן זצ"ל", הד המזרח, כרך ד, גיליון מס' ח-ט, ג' אב תש"ה 13.07.1945, עמ' 15.

[43] מפקד מונטפיורי משנת 1875. במפקד בשנה זו אף נמנה בנו ר' יהודה שושן ונכתב אודותיו כי הוא נולד בירושלים, בן עשרים ואחת, מלאכתו למדן, נשוי לקלארה ויש להם בן בשם חיים. בפנקס הבוחרים של כנסת ישראל משנת תש"ב (1942) הנמצא באצ"מ נכתב כי יהודה בן יהושע שושן מתגורר בשכונת מזכרת משה בירושלים והוא בן תשעים שנה.

[44] ראו לדוגמא: המאסף, שנה א, גיליון ג, סימן י, ט"ו תמוז תרנ"ו (1896); שם, שנה ב, גיליון ד, סימן כא, ט"ז חשון תרנ"ז (1896); שם, שנה א, גיליון ו, סימן ל, ו' אב תרנ"ו (1896); שם, שנה ב, גיליון ד, סימן כא, ט"ז חשוון תרנ"ז (1896); שם, שנה ב, גיליון ז, סימן לה, ח' כסלו תרנ"ז (1896); שם, שנה ב, גיליון י, סימן נב, כ"ט כסלו תרנ"ז (1896); שם, שנה ב, גיליון טו, סימן עב, י"ב שבט תרנ"ז (1897); שם, שנה ב, גיליון כג, סימן ק, ח' אדר ב' תרנ"ז (1897); שם, שנה ב, גיליון לח, סימן לא, ט' תמוז תרנ"ז (1897); שם, שנה ג, גיליון ב, חלק קדושת הארץ סימן א, ג' חשוון תרנ"ח (1897); שם, שנה ג, גיליון ט, סימן לד, ו' טבת תרנ"ח; שם, שנה ג, סימן עב, תרנ"ח (1898); שם, שנה ג, סימן צו, אלול תרנ"ח (1898); שם, שנה ד, חוברת ב, סימן טז, י"ד חשוון תרנ"ט (1898); שם, שנה ד, חוברת ג, סימן לא, י"ד כסלו תרנ"ט; שם, שנה ד, חוברת ז; שם, שנה ד, חוברת ט, סימן פו, ט"ו סיון תרנ"ט (1899); שם, שנה ה, חוברת א, סימן ב, תרנ"ט (1899); שם, שנה ה, חוברת ד, סימן לג, תרנ"ט (1899);

[45] קובץ "תורה מציון" יצא לאור החל משנת 1887 מספר שנים על ידי שמואל הלוי צוקערמאן. חידושי הרב בן שושן מופיעים כדלהלן: שנה א חוברת א סימן כד, חוברת ב סימן יח (ירושלים תרמ"ז), חוברת ג סימן יח (ירושלים תרמ"ח), חוברת ד סימן יב (ירושלים תרמ"ח).

[46] ראו לדוגמא: חבצלת, שנה כד, כ"ב כסלו תרנ"ד 1.12.1893, עמ' 70; שם, כ"ט כסלו תרנ"ד 08.12.1893, עמ' 78; שם, י"ג טבת תרנ"ד 22.12.1893 עמ' 95; שם, כ' טבת תרנ"ד 29.12.1893, עמ' 103; שם, י"ב שבט תרנ"ד 19.1.1894, עמ' 127-126; שם, גיליון מס' 20, י' אדר תרנ"ד 16.02.1894, עמ' 156-155; שם, גיליון מס' 21, י"ז אדר תרנ"ד 23.02.1894, עמ' 164; שם, גיליון מס' 22, כ"ד אדר תרנ"ד 02.03.1894, עמ' 173; שם, גיליון מס' 25, י"ד אדר ב' תרנ"ד 22.03.1894, עמ' 200; שם, גיליון מס' 26, כ"ב אדר ב' תרנ"ד 30.03.1894, עמ' 206; שם, שנה כה, גיליון מס' 15, כ"ב טבת תרנ"ה 18.01.1895, עמ' 118; שם, שנה כה, גיליון מס' 50, כ"ט אלול תרנ"ה 18.9.1895, עמ' 423-422 ועוד.

של הרב חזקיה מדיני,[47] בספריו של הרב אליהו מני,[48] ובספרו של ברוך אברהם מני, בנו של הרב אליהו מני.[49]

בהיותו בחברון נמנה הרב בן שושן עם מקורביו של רבה של חברון, הרב אליהו מני. כאמור, שמו מופיע רבות בכתביו של הרב מני וסביר להניח כי היה הוא בפני הרב מני כתלמיד חבר.

בתקופת כהונתו של הרב מני חל גידול ניכר בקרב בני הקהילה היהודית בחברון ובעקבות כך נזקקה הקהילה לכספים ואמצעים רבים לשם ביסוסה. רבה של חברון, הרב אליהו מני, פעל רבות כדי לגייס כספים לטובת היישוב היהודי בחברון ובין היתר באמצעות שליחת שד"רים לקהילות ישראל בגולה.[50]

בשנת 1874 נשלח הרב יהושע בן שושן כשד"ר חברון לערי ערביסתאן.[51] שליחותו חפפה עם שליחותו של הרב יוסף-בכור בנבנישתי אשר נשלח בשנה זו כשד"ר מטעם ישיבת המקובלים בית אל שבירושלים לערי ערביסתאן סוריה, בבל וכורדיסתאן.[52]

הרב רחמים יוסף פרנקו חתימו
בהיותו שד"ר חברון

במהלך שליחותם נשאלה בפני השניים שאלה אודות "ראובן שנ[ל]עלות ולדור בארץ ישראל ורוצה לחזור בו האם יכול".[53] לאחר שהרב שושן דן ארוכות בנושא הוא חתם את שמו בסוף תשובתו: "צעיר המשת מעק"ק [מעיר קהילת קודש] חברון ת"ו [תבנה ותכונן] יהושע ן' שושן ס"ו בסוף הגיליון בו כתב הרב בן שושן את תשובתו הוסיף חברו ה בנבנישתי את תשובתו אשר במהלכה חלק על פסקו של הרב בן ש ובסופה חתם את שמו: "צעיר המשתלח מחו"ר [מחכמי ורבני] ק"ק [קהילת קודש] בית אל יכב"ץ [יכוננה בצדק] יוסף ן' ונישטי ס"ט".

בשנת 1878 פרצה בחברון מחלוקת עזה בקרב בני הקהילה הספרדית בקשר למשרת רבה הראשי של חברון ולהמשך כהונתו של הרב אליהו מני.[54] כתוצאה מהמחלוקת, התפצלה הקהילה בחברון לשני מחנות. בין המחנה שתמך ברב אליהו מני להמשיך ולכהן כרבה של

---

[47] ראו 'ספר שדי חמד', כרך ראשון, מערכת חית, כלל יא.

[48] שמו מוזכר בספרו של הרב מני 'תנא דבי אליהו' בסימנים ט, יא, לו, לט, מא, מב, מג, מד, מה, מו, צב. ובספרו 'מעשה אליהו' ח"א, באותיות קלט, קנז, שנב.

[49] ראו מני, ברוך אברהם, חקרי הלכות, עמ' מ.

[50] הרב אליהו מני נולד בשנת 1821 בעיר בגדד ועלה בשנת 1856 לארץ ישראל. תחילה התיישב בירושלים ולמד בישיבת המקובלים בית אל. בשנת 1858 עבר לחברון ובשנת 1865 התמנה לרבה של חברון ולאב בית הדין במקום. הרב מני פעל רבות לגייס כספים לטובת תושבי חברון ובין היתר באמצעות שליחת שד"רים לקהילות ישראל בגולה. על אודותיו נכתב רבות, ראו לדוגמא: מני, רבי אליהו מני; מני, שיח יצחק, בהקדמה; פוזיילוב, חכמיהן, עמ' 354-311.

[51] כפי העולה מנספח ג, נשלח הרב בן שושן כשד"ר חברון יחד עם הרב בנבנישתי - שד"ר ישיבת המקובלים בית אל. ע"פ המקורות הנקובים בהערה הבאה, נשלח הרב בנבנישתי כשד"ר מטעם ישיבת המקובלים בית אל פעמיים - בשנים 1874 ו- 1886. לא סביר להניח שהרב שושן נשלח בשליחות עם הרב בנבנישתי בשנת 1886, כי בשנה זו הוא עוד היה באסיה התיכונה או עשה את דרכו משם ובשנת 1887 התפרסמו חידושיו בארץ ישראל, כפי שפורט לעיל ויפורט להלן. כמו כן בתקופה זו חתם הרב בן שושן את שמו כאיש ירושלים ולא כשד"ר חברון, לכן המסקנה היא כי הוא נשלח בשנת 1874 כשד"ר חברון. בפרט שבמפקד מונטיפיורי משנת 1875 נמנה הוא עם תושבי חברון.

[52] ראו נספח ג להלן. הרב יוסף-בכור בן רחמים שניאור בנבנישתי נשלח בשנים 1875-1874 כשד"ר מטעם ישיבת המקובלים בית אל לסוריה, בבל וכורדיסתאן. בשנת 1876 נשלח כשד"ר ירושלים למרוקו, בשנים 1886-1883 שהה כשד"ר חברון בערי המערב הפנימי. בשנת 1886 יצא שוב בשליחות בית אל למרוקו. בשנת 1904 יצא בשליחות הספרדים בירושלים למרוקו, ובשנת 1905 להודו. ראו יערי עמ' 699, 749; בניהו, השד"ר, עמ' קפ-קצג; בתדהר, ח"ח, עמ' 3136, כותב את שליחויותיו בשינויים קלים מהנכתב לעיל. יצוין כי טג'ר בעמ' 128 כותב ברשימת שד"רים שהיו בבוכארה את השם "בכור בנבנישתי". לא ידוע מאף מקור כי הרב יוסף-בכור היה בבוכארה וייתכן כי כוונתו לרב סעדיה בנבנישתי, בנו של הרב יוסף-בכור, אשר פעמים היה חותם את שמו "סעדיה בכור בנבנישתי", ושהה בחבל תורכיסתאן קרוב לעשר שנים. אודותיו ראו רבין עמ' 146-145.

[53] התשובה מצויה בבית המדרש לרבנים באמריקה (JTS) ומובאת במאמר זה כנספח ב. ייתכן שמקור התשובה הוא מקובץ תשובות של הרב בן שושן כיוון שבראש הנספח הנ"ל ישנו סיום של תשובה אחרת שכתב הרב בן שושן.

[54] על המחלוקת בחברון ראו בהרחבה בן יעקב, עמ' 82-73, 534-530; פוזיילוב, חכמיהן עמ' 324-319.

חברון לבין המחנה שתמך ברב רחמים יוסף פראנקו לכהן כרבה של חברון, אשר עם האחרון נמנה הרב יהושע בן שושן.[55] למרות העובדה כי בסופו של דבר נשאר הרב מני לכהן כרבה של חברון, פיצלה המחלוקת את הקהילה הספרדית בעיר עד אשר שב השלום לשרור על כנו, בשנת 1880.

ככל הנראה בעקבות אירועים אלו אשר התרחשו בקהילה הספרדית בחברון, עבר הרב בן שושן בתחילת שנות השמונים של המאה התשע-עשרה לירושלים ונמנה עם חכמיה.

שליחותו לאסיה התיכונה ופרשת סרבן הגט בעיר הראת

[55] ראו חבצלת, שנה תשיעית, גיליון מס' 29-28, י"ד בסיוון תרל"ט 05.06.1879, עמ' 211-210, 216; חבצלת, שנה תשיעית, גיליון מס' 30, כ"ב בסיוון תרל"ט 13.06.1879, עמ' 234-222; חבצלת, שנה תשיעית, גיליון מס' 32, ד' בתמוז תרל"ט 25.06.1879 עמ' 240-236; חבצלת, שנה תשיעית, גיליון מס' 43, כ"ג באלול תרל"ט 11.09.1879, עמ' 328-327.

בשנת 1884 הגיע הרב יהושע בן שושן לאסיה התיכונה כשד"ר ירושלים.[56] מספר חודשים לפניו הגיע הרב אברהם חיים גאון[57] אף הוא לאסיה התיכונה וייתכן שהרב בן שושן הוזמן על ידו לבקר שם.[58]

בשנת 1884 ביקר באסיה התיכונה תושב העיר טבריה, אפרים ניימרק ושהה בעיר הראת שבאפגניסתאן טרם הגיעו לבוכארה.[59] בביקורו בעיר הראת פגש ניימרק ברב יהושע בן שושן, אשר גם הוא עבר בעיר זו טרם הגיעו לבוכארה. בעודם באסיה התיכונה נשאלו השניים שאלה מחכמי הראת העוסקת בענייני נישואים. השאלה עסקה בדינו של אדם שהתחייב שיישא את האשה עמה הוא השתדך, זאת בתנאי שיחלוץ את אשת אחיו שנפלה לפניו לייבום. בינתיים נשא האיש בראשונה את האשה עמה השתדך, אך לאחר מכן ייבם את אשת אחיו ולא חלצה כפי שהתחייב. האשה עמה השתדך ברחה לבית אביה, ומבקשת מבעלה שייתן לה גטה ושייתן לה כתובתה אך הוא מסרב. הדין עם מי?

הרב יהושע בן שושן ואפרים ניימרק כתבו תשובה מנומקת לחכמי הראת שנכתבה בכתב ידו של ניימרק,[60] המובאת להלן בנספח ד', ופסקו בצורה חריפה מאוד כי בתחילה ישכנעו חכמי הקהילה את הבעל בדברי כיבושים לגרש את האשה שברחה לבית אביה ולתת לה כתובתה, ואם יסרב הבעל לגרשה אזי יפעילו כנגדו חכמי הקהילה סנקציה חמורה המופעלת כנגד

---

[56] לפי התשובה שתובא להלן בנספח ד', שהה הרב בן שושן בעיר הראת בשנת 1884. אשרוב כותב בעמ' 43 כי הרב בן שושן ייעץ לרב יוסף כוג'הינוף לעבור מהעיר מבוכארה לעיר סמרקנד. לפי כתבי הרב משה יצחקוף אשר יובאו לקמן עבר הרב כוג'הינוף לסמרקנד בשנת 1885 ומכאן עולה כי הוא שהה בהראת קודם שהגיע לבוכארה. יצוין כי ברכה ששלח הרב יהושע בן שושן בהיותו באסיה התיכונה לנשיא יהודי סמרקנד, ר' רפאל כלנתרוף, מופיעה אצל פוזיילוב, זיקת עמ' 17, שם סיים "מעט"י הצעיר וזעיר יהושע ן שושן ס"ט". יוער כי בסיום זה הוא מופיע בתשובותיו המופיעות בספריו של הרב אליהו מני. כמו כן יצוין כי בספר יין הטוב לרב יצחק נסים, סימן יג, הביא דברי הלכה שכתב אחיו, הרב יחזקאל עזרא, בכתב העת המאסף [שנה ב, גיליון ג, סימן טו, ט' חשון תרנ"ז (1896)]. הרב עזרא דן בדברי הלכות עמידה בפני חכם, ומביא את דברי הרב אלישע נסים ששון דנגור שהביא ראיה בנושא מסויים מהרב יהושע בן שושן המכונה שם "השד"ר", וזה לשונו: "וכתב שהשד"ר הרב המופלא מוהר"ר יהושע שושן הביא ראיה...". גם בדנגור עמ' רלו נכתב: "והח'[כם] השלם שליחא דרחמנא ח'[כם] יהושע שושן הביא ראיה..." (אך בכתב העת המאסף המילה שד"ר לא כתובה).

[57] הרב אברהם חיים גאון אשר נמנה עם חכמי העדה בבוכארה, עלה מבוכארה לארץ ישראל באמצע שנות השבעים של המאה התשע-עשרה והשתקע בירושלים. שמו מופיע במפקד מונטיפיורי לעדת הספרדים בירושלים, משנת 1875 בעמ' 39. בסוף שנת 1883 קנה הרב גאון את ביתו בעיר העתיקה בירושלים. שטר רכישת הבית מופיע אצל פוזיילוב, יהדות בוכארה עמ' 438. בשנת 1884 חזר הרב אברהם חיים לבוכארה ושהה בה מספר שנים עד אשר חזר לירושלים. כך עולה ממכתב שנשלח מהעיר בוכארה לראשון לציון הרב אלישר ששהה בירושלים, ביום כ"ה באייר תרמ"ד, על ידי שד"ר ירושלים לבוכארה הרב נסים עיני. במכתב מספר הרב עיני כי הגביר ר' אהרן קאזי נפטר ביום ד' אייר בשנות החמישים לחייו, והוא והרב אברהם חיים גאון שידלו את בן הנפטר, מנחם קאזי, שיקבע ישיבה לעילוי נשמת אביו בירושלים. כמו כן מכתבתו של שמואל-משה ריבלין עולה כי הרב אברהם חיים גאון שהה בבוכארה בשנת 1888. ריבלין ששהה בבוכארה בשנה זו כתב אודותיו: 'זוכר אני כי בימי ילדותי בא אחד מיהודי בוכארא לעיר מאהילוב ע"נ [על נהר] דניעפר, ויאמר כי בא לצקת מים על ידי גדולי המקום ולשבת שם על התורה. אז הביאהו המנוח ה"ג ר' דוד איידילמאן ז"ל לביתו ויתן לו מעון בעלית קיר אשר לו, ויקח לו רב וחבר, אחד מחשובי העיר. הבוכארי, ר' אברהם חיים גאון שמו, בלה ימים רבים בלמוד התלמוד ונושאי כליו בשקידה נמרצה ולא פסק פומיה מגרסא, ויהי למופת ויצא שמו במאהילוב ל"גאון", וגם במלבושו ובהליכותיו היה מוזר לכל רואיו, בדברו בלה"ק [בלשון הקודש] צחה ובספוריו מבוכארא והיהודים היושבים בקרבה... ויהי כאשר כלה הבוכארי ההוא את למוד התלמוד והפוסקים, וישא את רגליו ללכת לירושלים, להשתטח שם על קברות הצדיקים והחסידים ועל קבר ר' שמעון בן יוחאי. ראשי הקהלה רצו לתת לו את הכסף הנאסף בקופת ר' מאיר בעל הנס לשאת ארצה ישראל ולמסרו לידי הממונים, וימאן האיש לקחת את הכסף, לבלתי משוך עליו קו חשד. מני אז עבר האיש ההוא וישאיר אחריו שם טוב, עד כי גם החדר המלא ספרים אשר ישב בו על התורה והעבודה נקרא עד היום "חדר הבוכארי". והנה עתה, כאשר התעוני אלהים מבית אבותי לבא אל הארץ הזאת, היתה ראשית דרכי לדרוש ע"ד [על דבר] הבוכארי הזה אשר בא ללמוד תורה ברוסיא, ושמחתי מאד לשמוע כי חי חי הוא האיש "הגאון ר' אברהם חיים" נ"י והדרת הזקנה רופפת עליו, והאיש חכם ומשכיל וישיש נכבד ונשוא פנים בעדתו. בקרתיו פה בביתו וישיש לקראתי ולשם משפחתי, כי קרוב אני לה"ג איידילמאן ז"ל' (עזרת סופרים – מכתבים מבוכארא, המליץ, שנה כח, גיליון מס' 211, ט חשוון תרמ"ט 14.10.1888, עמ' 4019-4020). כך גם עולה מחשבון נדבות שקבץ השד"ר פייזי משהיוף בשנת תרמ"ט (1889) באסיה התיכונה, שם הוזכרו נדבותיו של "ח"ר אברהם חיים גאון יצ"ו" מהעיר בוכארה (חשבון, פייזי עמ' א). על אודותיו ראו פוזיילוב, יהדות בוכארה, עמ' 442-436.

[58] זאת כדי לטעם לדברי אשרוב כי הרב אברהם חיים גאון הזמינו לבוכארה.

[59] על ביקורו בעיר הראת ראו ניימרק עמ' צז-ק.

[60] אפרים ניימרק חתם את שמו "אפרים נ אשכנזי ס"ט" בחתימה ספרדית (ככל הנראה הוא הציג את עצמו בפניהם כספרדי) ומתחת לחתימתו כתב מעט הצא"ן [הצעיר אפרים ניימרק] כדי לציין כי התשובה נכתבה בכתב ידו.

סרבן גט הנקראת "הרחקה דרבינו תם"[61] "עד ישמע לקול מורים ואיש על מקומו יבוא בשלום".

לאחר שהתקבלה תשובתם בבית הדין של חכמי הראת, אשר עם חכמיו נמנו: הרב מרדכי בן יעקב, הרב מרדכי בן אברהם (גרג'י), הרב שמואל ?, הרב יוסף חיים בן יעקב, הרב בנימין אברהם הלוי והרב מתתיה בן מרדכי (גרג'י), כתבו הללו ביום י' לחודש חשוון שנת תרמ"ה (1884), "מעשה בית דין" המובא בנספח ה' להלן, ופסקו כדברי הרב יהושע בן שושן ואפרים ניימרק.[62]

הרב יוסף כוג'הינוף

הגעתו לבוכארה ופעולותיו בישיבת הרב יוסף כוג'הינוף

בשנת 1885 הגיע הרב בן שושן לבוכארה כשד"ר ירושלים.[63]

בשנות השבעים של המאה התשע-עשרה וייתכן שאף קודם לכן פתח הרב יוסף כוג'הינוף בעיר בוכארה ישיבה לתלמידים מצטיינים, בה למדו תלמוד ופוסקים ברמה גבוהה. בשנות השבעים של המאה התשע-עשרה עד אמצע שנות השמונים שכנה הישיבה בבית משפחת ר' שלמה מוסאיוף.

הרב משה הכהן יצחקוף אשר נמנה עם תלמידי הרב כוג'הינוף ולימים כיהן כרבה של בוכארה וכרבה של שכונת הבוכארים, כתב בזיכרונותיו שהוא למד בישיבה זו בשנים 1879-1885 "תלמוד ודינים", מהיותו בן חמש עשרה בקירוב עד הגיעו לגיל עשרים[64] וכדלהלן:

הרב משה יצחקוף

> כשהייתי בן שש שנים נכנסתי לבית הספר אצל המורה שמו פנחס בן מו' מגזום משה אילייא באיי. כשהייתי בן עשר שנים נכנסתי לבית הספר מו' ראובן מלמד ומו' משה ברוך שהיו שותפים יחד. ואחר שנסע מו' ראובן לירושת"ו (לירושלים תיבנה ותיכונן) נכנסתי לבית הספר מו' אברהם פיכרי ולמדתי שתי שנים תרל"ח ותרל"ט. בשנת תר"מ בח' בחשוון נכנסתי אצל מו' יוסף כוג'הינוף בבית מו' שלמה מוסאיוף. היינו לומדים יום ולילה תלמוד ודינים... עד שנסע לסמרקנד עם אנשי ביתו דהיינו שנת תרמ"ה לפ"ק (לפרט קטן).[65]

בתקופה הקצרה בה שהה הרב בן שושן בבוכארה, הוא מסר שיעורים בישיבתו של הרב יוסף כוג'הינוף.[66] על תלמידי הרב כוג'הינוף שלמדו בישיבתו בתקופה זו נמנו: הרב משה

---

[61] הרחקות דרבנו תם הן סנקציות שהציע רבי יעקב בן רבי מאיר, אשר כונה רבינו תם ונמנה עם גדולי בעלי התוספות במאה השתים עשרה, לנקוט נגד הבעל המסרב לתת גט. מטרת הסנקציות הן להרחיקו מחיי הקהילה על ידי ניתוק המגע הימנו, כגון "שלא יהיו רשאין לדבר עמו, לישא וליתן עמו, להאריחו (=לארחו) ולהאכילו ולהשקותו וללוותו ולבקרו בחלותו". ראו ספר הישר לרבינו תם, חלק השאלות והתשובות, סימן כד. הרחקות דרבנו תם לא הופעלו כדבר שבשגרה, ועל כך כתב המהריב"ל בשו"ת "תעלומות לב", ח"ב סימן יח, "לא ראינו לרבני הדור הזה שנהגו בכך", אלא במקרים מתאימים.

[62] תשובתם של הרב יהושע בן שושן ואפרים ניימרק נמצאת בבסל"א וסימנה 1512/266 *4 ARC. מעשה בית הדין שנכתב בעיר הראת נמצא אף הוא בבסל"א וסימנו 1512/267 *4 ARC.

[63] ביקורו בעיר הראת היה בסוף שנת 1884. ראו נספח ד'.

[64] יצוין כי בתקופה זו רובם המחולט של הנערים באסיה התיכונה למדו בבית הספר עד אמצע גיל העשרה ואחר כך החלו לעבוד.

[65] 'זכרון דברים', א"פ יצחקוף.

[66] ישיבה זו הייתה הישיבה שהקים הרב כוג'הינוף, זאת בשונה מאשל, שלומוב ואשרוב שייחסוה לרב בן שושן. כך עולה מדברי הרב משה יצחקוף אשר כתב באופן מפורט את תולדות חייו וכתב כי הוא למד בישיבתו של הרב כוג'הינוף בשנים 1879-1885. הרב יצחקוף פרט את מוריו ואת המוסדות בהם למד אך לא הזכיר שלמד אצל הרב יהושע בן שושן למרות שאשרוב מונה את הרב יצחקוף עם תלמידיו. כמו כן הרב יצחקוף כתב כי הוא למד בעיר בוכארה בישיבתו של הרב יוסף כוג'הינוף ששכנה בביתו של ר' שלמה מוסאיוף, אשרוב כתב כי ישיבתו של הרב בן שושן שכנה בביתו של ר' שלמה מוסאיוף. זאת ועוד שלומוב בעמ' 64 מנה מספר תלמידים

יצחקוף, ר' אבא-שמעון גאון, ריבי אלישעיוף, ציון צופיוף, רפאל פותילחוף, הרב משה פילוסוף ועוד. על שומעי שיעוריו של הרב יהושע בן שושן נמנו: הרב משה יצחקוף, הרב שמעון חכם, הרב יוסף כוג'הינוף, הרב אברהם אמינוף, ר' שלמה מוסאיוף ועוד.
בשנת 1885 העתיק הרב כוג'הינוף את מושבו לעיר סמרקנד[67] בעצתו של הרב יהושע בן שושן[68] ותלמידי הישיבה של הרב כוג'הינוף שהתגוררו בעיר בוכארה נכנסו ללמוד בישיבתו של הרב משה יצחקוף.[69]

חזרת הרב בן שושן לירושלים

בסביבות שנת 1887 שהה הרב בן שושן שוב בירושלים.[70] בשנות התשעים של המאה התשע-עשרה אף נמנה כאחד מגבאי תלמוד תורה וישיבת תפארת ירושלים. שמו מופיע על כתב שליחות להודו לשד"ר שמואל קורקוס, מטעם המוסד הנ"ל מחודש כסלו שנת תרנ"ט (1898).[71]
הרב יהושע בן שושן נפטר ביום כ"ה בסיוון תרס"ד (1904) לאחר שחלה ונפל למשכב. הוא נקבר בחלקת בוראק בהר הזיתים, לא הרחק מעמיתיו הרב יוסף כוג'הינוף והרב משה יצחקוף.
על מצבתו נכתב: "מק [מצבת קבורת] הרב המו[פלא/ג] המדוכה ביסוק [ביסורים קשים] כמוהר [כבוד מורנו הרב] יאושע ן שושן נלבע [נלקח לבית עולמו] בכה סיון תרסד תנצבה".
אשתו רבקה נפטרה ביום כ"ט בתשרי תרנ"ז (1896) והיא קבורה לצד בעלה.

מצבת קבורת הרב יהושע בן שושן בהר הזיתים

של הרב כוג'הינוף. שמ[illegible] מתלמידיו של הרב כוג'הינוף נמנו אצל אשרוב כתלמידיו של הרב בן שושן. מלבד ה[illegible] אשרוב כאחד מהתלמידים בישיבת הרב בן שושן נולד לפי טג'ר בשנת 1840[illegible] בשנת 1849. גם לפי גרסתו של אשרוב היה הרב כוג'הינוף בין שלושים [illegible] לבוכארה אז איך כותב אשרוב שהרב בן שושן לימדם בטרם הגיעו ללמוד גמרא? זאת ועוד, שמות התלמידים שנמנו אצל שלומוב כתלמידי הרב כוג'הינוף נולדו בעיקר בשנות השישים של המאה התשע עשרה (הרב יצחקוף נולד בשנת 1865, הרב פילוסוף נולד בסוף שנות השישים ראו פוזיילוב, יהדות בוכארה, עמ' 195, רפאל פותילחוף נולד בשנת 1865 ראו טג'ר, ב, עמ' 9), אז איך יתכן כי הללו למדו בצוותא עם הרב שמעון חכם שנולד בשנת 1840 בטרם הגיע ללמוד גמרא?! רואים אנו שילדי שנות השישים למדו בישיבתו של הרב כוג'הינוף. כשהגיע הרב בן שושן לשם מסר שיעורים בישיבה זו ולשם נכנסו גם תלמידי חכמים מבוגרים יותר כמו הרב שמעון חכם, הרב אברהם אמינוף ועוד. לשיעורי הרב בן שושן נכנסו גם תלמידיו של הרב כוג'הינוף.

[67] ראו 'זכרון דברים', א"פ יצחקוף.
[68] ראו אשרוב עמ' 43.
[69] ראו 'זכרון דברים', א"פ יצחקוף; ראיונות מאת בנו ר' מנחם יצחקי ומפי נכדו ר' יצחק יצחקי. תולדותיו ופעולותיו של הרב משה הכהן יצחקוף נכתבו על ידי, ויצאו לאור בע"ה בעתיד.
[70] חידושיו התפרסמו בשנת 1887 בקובץ 'תורה מציון' שיצא לאור בירושלים בשנה זו.
[71] ראו בסל"א 1281 L.

נספח א: שטר השליחות של שד"ר טבריה הרב בנימין נחמד לערי ערביסתאן ולבוכארה משנת 1865

נספח ב: כתבה על העיר באלך שהתפרסמה בעיתון המליץ

עיתון המליץ, שנה כה, גיליון מס' 89, ג' טבת תרמ"ו 11.12.1885, עמ' 1444-1441.

פולייטון.
האובדים בארץ אשור.
באחד הגליונות הקודמים (No 79) העתקנו חדשות ממכה"ע "איזראעליט" המאינצי על אדות אחינו היהודים היושבים בבוכארא, שם נזכרה העיר באלך העומדת על נהר אמו-דאריא כי היא הקהלה היותר עתיקה בתוכנו, כי נוסדה מן הגולה אשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור, ומוצאה איפוא מעשרת השבטים אשר עקבותיהם לא נודעו לנו עד הנה. עתה שב מכה"ע הנ"ל להודיענו נכבדות על אדות העיר ההיא ואחינו ההם, ואותן הננו להעתיק לפני קוראינו:
קטנה ודלה היא עדת עיר באלך הנקראת בשם "קהלת בני יעקב", אבל עתיקה היא מאד לימים במנותה ימיה לאלפי שנה. עפ"י דה"י להפרסים יושבי העיר, וביותר ע"פ ספר הכתוב מאת איבן גזויני (שחי במאה השנית לספירת המחמדים, היא המאה השביעית לספה"נ) היא מן הגולה אשר הגלה המלך בל-אסר (תגלת פלאסר) בהושיבו אותה
על קצה גבול ממשלתו, ולהגן על המקום מפני שבטי השכוני באהלים אשר מעבר לנהר אמו-דאריא בנה עליו דיק וסוללות מסביב אומרים ויבן בו עיר גדולה ויקראה בשם בליכה. בהוראת השם הזה נחלקו סופרי דה"י, אלה אומרים כי פירושו "מגן", כי כן הוראתו בלשון אשור וגם בלשון פרס העתיקה, ואלה אומרים כי כן קראה ע"ש
"בלכה" אלילת אשור אשר בנה שם מקדש לכבודה. בחצי העיר הזאת דרומה הושיב בני ישראל למאות משבי אשור וישבו שם, ויהי כבוא אל-קרנים (אלכסנדר מוקדון – הוא "הצפיר השעיר" הנרמז בדניאל ח' כ"א) אל העיר הזאת בעלותו אל הודו לכבשה, ויצאו בני ישראל לקראתו ויקבלוהו בכבוד גדול ויתנו לו אניות להעביר את חילו מעבר לנהר, ויעבור אלכסנדר שמה ויכניע אליו את השבטים ההם. לפי המסורה השגורה בפי אחינו ההם שלחו אבות אבותיהם בימי הבית השני מלאכים ירושלימה לעלות לרגל בשם כל אחיהם בני הגולה להתפלל לפני ה' בבית
המקדש ולהקריב קרבנות כמשפט. אף אמנם יש שם רחוב אחד הנקרא "מחלת אל-קודש" (מסלת העיר הקדושה – עיין "המצפה" ח"א, מאמר "ירושלים" הערה א') לזכרון צאת המלאכים ובואם בדרך הרחוב ההוא בעלותם
ירושלימה ובשובם משם. ויהי אחרי מות מחמד כעלות חיל ערב בדרך הערבאט וקאבול לארץ הודו, וישם העמיר וואליד מס על היהודים גרי שתי הערים ההן ועל היושבים בבאלך, הוא המס הנקרא "חרג אל-יהוד" והמוטל
שם על היהודים לשלמו שנה שנה עד היום הזה. בעת ההיא חיו בבאלך כערך שנים עשר אלף איש מבני ישראל, שמונה עשר בתי תפלות היו להם שם, אך מאז פשטה ממשלת הפרסים על מדינת אפגהאניסטאן מצאו צרות
רבות ורעות את היהודים יושבי הארץ, כי הכבידו נציבי פרס ידם עליהם אף רדפום בנפש וישיבום עד דכא. אז יצאו רוב היהודים מעיר באלך ויעברו את הנהר לבקש להם חיים ומנוחה במקום אחר. כעת נמצאים בעיר הזאת רק
כחמש מאות איש מבני ישראל, ועוד היום גרים הם בחלק העיר אשד יעד תגלת פלאסר לאבותיהם. הם מדברים בלשון פרס עד היום הזה אך מעורבת היא במלים הרבה מלשונות אחרות: עברית, כשדית ואשורית. בלשון הזאת

הם גם דורשים בבתי תפלותיהם, ועל כן יקרה לעתים כבוא אליהם אחיהם מארץ פרס לא יבינו איש את רעהו. בעניני האמונה, סרה קהלת באלך למשמעת הרבנים היושבים בעיר בוכארא, מהעיר הזאת מביאים הם להם טליתים ספרים וסדורים וגם "מורי" (רב) ו"רבנים" (חזנים) ימנו להם משם. כי העיר בוכארא כירושלים הקטנה נחשבת היא לאחינו היושבים באזיא התיכונה וממנה תצא תורה ואמונה לכלם. אם הדרש תדרש אחת הקהלות
בטורקיסטאן או בקוקאן לרב, למורה, או לספר תורה כתובה, אזי תשלח מלאכה לבוכארא ומשם תשיג מאוייה.
נפלא הוא הבטחון אשר ימצא לו ציר אמונים כזה בעברו בערבות המדינות ההן, עד כי גם איש אירופא ישתאה וישתומם על זה. כמעט יבוא אל העיר אשר בה נמצאה קהלת ישראל, וסר האורח אל בית המדרש (הוא ביה"ס
לילדים), וקשר את סוסו או את גמלו אל אחד העצים אשר לפני הבית ונגש אל ה "מואלים (המורה) אשר ישמח
לקראתו ויקבלהו באהבה, וראשית דבר יצוה להכין להאורח מים חמים לרחוץ את רגליו. ביה"ס לאחינו יושבי אזיא התיכונה, הוא גם בית המלון לעוברי ארח, ועל כן יחלה המורה פני האורח להרגיע ולשום הרוחה לנפשו אחרי בואו בצל קורתו. הקול נשמע כי אורח בא לביה"ס, והנה הרבה מאנשי הקהלה מתאספים אליו כבוא השמש לעת
הערב לברכהו ולשאול לשלומו ולשלום עירו ואנה פניו מועדות. אם האורח הוא מנכבדי עם אז ישחרוהו לעבור לפני
התבה ולהתפלל לפניהם ערבית, ואז יביאו איש איש מהם את ה"אשא" (הוא ארוחת הערב) אל ביה"ס ויקראוהו לאכל אתם יחדו. על יריעה השטוחה על הרצפה ישבו כלם במעגלה ויחלו לאכול ולשתות איש איש עם האורח זה
אחר זה, בגדול יחל ובקטן יכלה, וכן ירבו לו עמלו לפיהו ויכבידו עליו משא בטנו וקיבתו עד בלתי נשוא. אחרי הסעודה תאחז יד כל בה"נרגילה" (המקטרת העומדת על השלחן והמסובים יקחו זה אחר זה את השפופרת אל
פיהם ושואפים העשן ההולך דרך בקבוק של זכוכית מלא מים לקרדו ולנקותו) ואז יגיד להם האורח את כל הנשמע בקהלתו וכל החדשות אשר ידע. אם האורח איש ירא אלהים ויודע תורה, יבקשו כלם כי יברך אותם לפני הפרדם ממנו, ולפעמים יגישו אליו גם את נשיהם וילדיהם למען יקבלו גם המה את ברכת איש האלהים הנמצא בתוכם. ביום השני בבקר תשלח העדה לשם האורח כבש אחד ושק מלא קמח גם מעט דבש ופרי תמרים למען אשר תכין לו
אשת המורה "צדה לדרך". אם האורח הוא "משולח מארץ ישראל", אז יותן לו מראשי הקהלה גם צרור כסף לחלק
לעניי ציון, ולפני צאתו את העיר יספחו אליו אחדים מאנשי העדה אשר עלה עליהם הגורל לשלחהו בדרך וסוסיהם וגמליהם אתם לעבור אתו יחדו ולהיות עליו למשמר עד הביאם אותו אל העיר השנית אשר בה יגורו אחיהם מבני ישראל. האורחה הקטנה (בערבית ופרסית: "סיארא" ומזה בתלמוד "שיירא") שמה לדרך פעמיה והנה בני ישראל יוצאים לקראתה איש איש מביתו וחנותו וקורא לרוכבים העוברים על פניו: "ד' יצליח דרככם!" והם עונים "יברכך ד'!". בהמון הברכות אשר יקדמו אחיהם פניהם תשמענה אזניהם לפעמים קול קללת המושלמני המנופף ידו בעברה

וקורא בזעם אפו: "Malanat Alla aleikum!" ja Jehudin (קללת אלוה עליכם כו'), ולפעמים הוא משליך אבן כגדל אגרוף באחד העוברים ומחץ ראש אף קדקד. לאותות אהבה כאלה הסכינו אחב"י בהיותם בין שבטי אזיא

הפראים, ועוד תהי זאת נחמתם כי טוב להם מהפרסים השואיטים (המאמינים רק בתורת הקאראן הכתובה ולא

במסורה) אשר רוחם שותה חמת הטורקמינים, האפגהאנים והבוכארים הסוניטים (המאמינים גם בתורה שבע"פ) צורריהם בנפש. כבוא הרוסים למערוו (בשנת 1883) מצאו שמה תשעת אלפים מבני פרס הנכבשים לעבדים וכלם אסורים בכבלי ברזל אשר לא ימושו מהם לעולם. מאז והלאה חדלו הטורקמינים השודדים לפשוט על גבול פרס ולגזול נפשות בחורים וזקנים ונשים וילדים ולמכרם ממכרת עבדים ושפחות, כי נפל פחד רוסיא עליהם, אבל איבתם להפרסים שמורה בלבבם כקדם, וכי יפגש איש סוניטי את איש שואיטי ברחובות באלך או בוכארא לא יחשוך מפניו כלמות ורוק וקרא עליו בקול "קילב בן קילב" (כלב בן כלב). המושלמני הקנאי שוכן אזיא התיכונה יגזול את היהודי אף יכהו בחרבו אבל ידו לא תגע בו, כי טמא הוא בעיניו; קנאת הבל זו היא שעמדה להיהודים בארץ ההיא, ולולא זאת אזי כבר עיפה נפשם להורגים ויתרם נכבשו לעבדי עולם. על כן מדי דברם בזה, יזכרו היהודים ההם בשחוק על שפתם את תעודת המסע אשר נתן ד' לאבותיהם לעת לכתם בגולה לאמר: "ואף גם זאת" (הוא הכתוב בתוכחה (ויקרא כ"ו מ"ד): " ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם

להפר בריתי אתם, כי אני ד' אלהיהם" - כי אשר ימאסום ויגעלום האויבים גם זו לטובה ולאות כי לא מאסם ולא געלם הקב"ה למען היותם לשארית כיום הזה.

עיני אחינו יושבי באלך נשואות אל העיר בוכארא כלירושלים מקדם ונפשם קשורה ברבני העיר הקדושה הזאת, עד כי מדי יעלה רב חדש על כסא ההוראה בקהלת בוכארא ושלחו מהם מלאכים לקדם פניו בתשורה ולברכהו בשם ד'.

קהלת באלך שומרת מועדיה לשלוח מדי שנה בשנה מתנת כסף גם להישיבה הגדולה אשר בבוכארא. לפנים היה החוק להשליח המביא את הכסף להביא אתו גם נערים אחדים מבאלך וסביבותיה לקחת תורה מפי ראש הישיבה

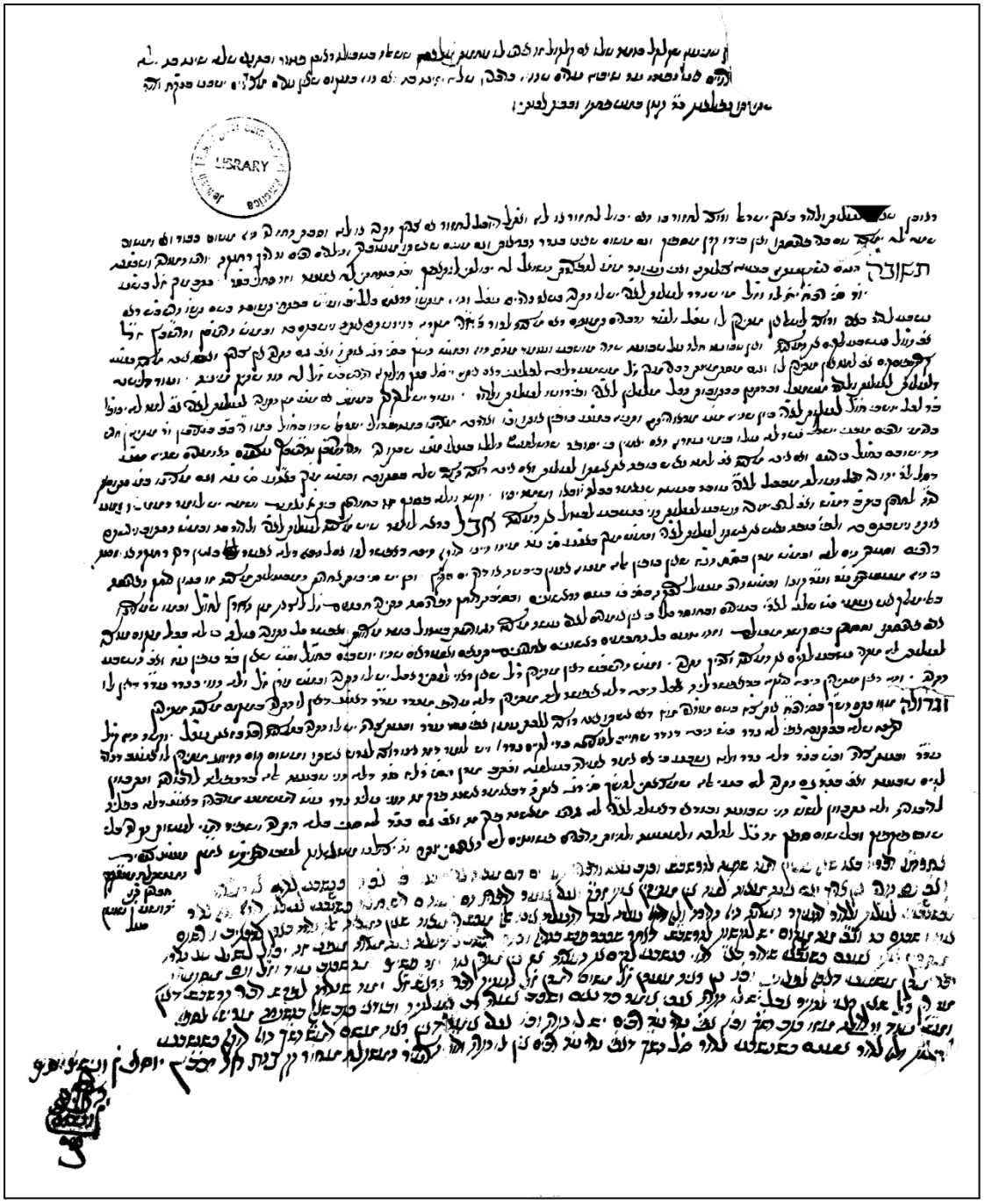
ההיא; אבל לדאבון כל לב חדלו הנערים להקדיש ימיהם לתורה ולתעודה, כי טוב להם עתה לשאת להם נשים בהגיעם לשנות בר מצוה ולאחוז מסחר מלאחוז בדרכה של תורה ולשאת כל מחסור ועוני בישיבת בוכארא. אבל לא אלמן ישראל שמה גם עתה מאנשים עוסקים בתורה! המוליי (הרב דמתא) מאסף את צעירי עדתו פעמים בשבוע, בראשון וברביעי בשבת, אחרי שקיעת החמה, ומושיב אותם סביביו בבית הכנסת ולומד אתם פרק משניות ומשמיעם תוכחת חיים מאחד ספרי המוסר. לעת הזאת יאספו סביבם גם אנשים זקנים ובאים בימים, לשמוע בדבר ד' ולהנות מאמרות קדשו. הרב יושב אז על יריעה הפרושה תחתיו על הקרקע (כי בביהכ"נ אין כסא וספסל

למושב) וסביביו כמחוגה יושבים עדת שומעיו המקשיבים לקולו. השוחט שהוא גם הקצב, דורש פעם בשבוע, בחמישי בשבת בהלכות שחיטה ובדיקה, למען יוכלו אחינו ההולבים בשיירות לפרס, לקאשמיר, לחינא וכו' לשחוט

להם כבש או תרנגולת ולאכול בשר כשר, על כן ישאו בני ישראל בלכתם בדרך מלבד החרב וקני הרובה גם סכין לשחיטה. כאשר ימות איש עשיר יושב באלך, והניח אחריו משאת כסף אל בית הישיבה בבוכארא, למען אשר בשכר
זה ילמדו החכמים תורה לשמו ויאמרו קדיש לעלית נשמתו. נדבה כזאת נקראה בפיהם בשם "זכרון נפש". כן השאיר אחריו החלפן העשיר זכריה על-פרזי (הפרסי) לבית הישיבה מאה ועשרים טאמאן (ערך חמש מאות וארבעים רו"כ), למען אשר יזכיר ראש הישיבה גם את שמו בתפלת "השכבות" (הזכרת נשמות גדולי ישראל ורבניו
הנהוגה שם בערב יוהכ"פ). "זכרונות נפש" כאלה רבים הם בבית הישיבה ומהם לכסף תוצאות. מנהגי התפלה והדת דומים הם שם למנהגי קהלת בוכארא, רק באיזה נשתנו אלה מאלה בבתי כנסיותיהם. כן נוהגים בבאלך
אחרי תפלת מעריב ליוהכ"פ לפתוח את ארון הקודש ולומר את תפלת "כתר מלכות" בניגון ידוע אשר ע"פ המסרה הביא אתו יחזקאל הנביא מירושלים עיר הקדושה בהיותו בתוך הגולה על נהר כבר. גם נוהגים שם במוצאי שבת חזון להתאסף לבית הכנסת לשמוע את "האיכות" מפי הרב, בקראו אותן לפניהם עברית ופרסית ובבארו אותן ע"פ הגדות וספורים השמורים אתם לדורותיהם.
ע"ד סדרי דתם ומנהגיהם מבטיח הסופר ההוא להודיע בשער לכל פרטיהם, ובעתם נודיעם גם אנו.

פ...

נספח ג: תשובת השד"רים הרב יהושע בן שושן והרב יוסף בן וינשטי

נספח ד: תשובתם של השד"ר הרב יהושע בן שושן ואפרים ניימרק לחכמי הראת משנת 1884

בעה"י
נשאלנו על בנו של ראובן המשודך עם בתו של שמעון שידוכין הנהוגים בזמנינו בלי שום קידושין כלל. ומאי דביני ביני נפלה לפניו אשת אחיו ליבום. ויאמר לו שמעון א"כ בוא אל אשת אחיך ויבם אותה. ואת בתי לא אוכל לתת לך שתכניס צרתה לביתה. ויען ויאמר לא כי את בתך אכנוס. ואת היבמה אחלוץ. והתנה כן בפני חשובי הקהל. ועל מנת כן נתרצה שמעון ונתן לו את בתו. ואחר שכנסה רוח אחרת היתה עם הבן הזה וילך ויכנוס גם את יבמתו. ויהי כראות בת שמעון את הדבר הזה כי יכעסתה צרתה גם כעס ותברח מפניה ותשב בית אביה. באמרה אדעתא דהכי לא נשאת ויוציא ויתן כתובה והוא אומר לא כי אלא תבוא לביתי או תשב עד שתלבין ראשה. והנה כעת לשאול הגיעו לדעת הדין עם מי.
תשובה עיקרא דהא מילתא במס' יבמות א"ר אמי כל הנושא אשה על אשתו יוציא ויתן כתובה ורבא אמר נושא אדם כמה נשים והוא דאיפשר למיקם בסיפוקייהו. ואיכא מרבוותא דפסק כ"ר אמי אמנם הרמב"ם והרי"ף והרא"ש ושאר פוסקים פסקו כרבא משום דבתראה הוא וכן פסק מרן באבה"ע סי' א' ס"ט וסי' עו' ס"ז וכתבו הח"מ [חלקת מחוקק] והב"ש [בית שמואל] בטעמא דמילתא דמאחר שהמנהג בעיר לישא כמה נשים הוי כאילו התנה עמה שישא עוד נשים ועלה דידה רמייא לאתנויי שלא יקח עוד. והריטב"א הקשה דהא רבא אמר במס' קידושין ד"ז התקדשי לי לחציי מקודשת הכי קאמר לה אי בעינא למינסב אתתא אחריתא נסיבנא שמע מינה דעליה דידיה רמייא לאתנויי ולא עלה דידה וא"כ קשי דרבא אדרבא. ותירץ הרב ז"ל דהתם במס' קידושין מיירי במקום שאין נוהגין לישא אלא אשה אחת דאז הדר דינא כדר' אמי דאמר כל הנושא אשה על אשתו יוציא ויתן כתובה וכן פסק מרן ז"ל בסימנים הללו וכתב הח"מ בשם הנמק"י דטעמא דמלתא דאומדנא דמוכח הוא דאדעתא דהכי אינסיבא ליה והוה ליה כחמר שאינו רשאי ליעשות גמל עכ"ל [מופיע בסק"טו בחלקת מחוקק]
ובפירוש יוציא ויתן כתובה נחלקו המפרשים ז"ל, י"א דכופין אותו בשוטי'[ם] עד שיוציא ויתן כתובה ונדוניא ותוספת. אמנם ר"ת ז"ל חלק עליהם וס"ל שאין כופין אותו בשוטים משום דהוי גט מעושה ומרבה ממזרים בישראל אלא גוזרים באלה חמורה ע"כ [על כל] איש ואשה מזרע ב"י והנלוים אליהם שלא יהיו רשאים לדבר עמו ולישא וליתן עמו ולהרויח אותו ולהאכילו ולהשקותו ולמול את בניו ולקבור את מתו ולבקרו בחלותו ומכ"ש לצרפו למנין עשרה אם לא יגרש. וזהו הנקר'[א] בספרי הפוסקים הפרשה דר"ת ז"ל:
והשתא ניחזי אנן אתרא דראובן ושמעון דנידון דידן היכי נהוג אי נהוג שלא לישא אלא אשה אחת דווקא הרי הראית לדעת כי כל הפוסקים ראשונים ואחרונים שוים בזה דכופין אותו או בשוטי'[ם] או בהפרשה דר"ת עד שיוציא ויתן כתובה נדוניא ותוספת ואי נהוג לישא הרבה נשים הרי עשתה תנאי בשעת כניסתה לחופה על מנת שיחלוץ ליבמתו. ותו מאי הוה לה למיעבד וע"פ תנאי זה כמעט היה מקום לומר דאפילו גט אינה צריכה דבביטול התנאי בטלו הקידושין למפרע מידי דהוה אהתקדשי לי על מנת שאתן לך מאתים זוז נתן לה מקודשת לא נתן לה אינה מקודשת. ה"נ [הכי נמי] הכא באמר לה התקדשי לי ע"מ שאחלוץ ליבמתי חלץ לה מקודשת לא חלץ לה אינה מקודשת. אלא דניראין הדברי'[ם] שלא היו בתנאי זה משפטי התנאים וכתב הרמב"ם ז"ל דאין התנאי מבטל המעשה עד שיהיו בו כל ארבע משפטי התנאים. הא לאו הכי התנאי בטל והמעשה קיים ומכל מקום הא לא אינסיבא ליה אלא לדעת שיחלוץ ליבמתו. ועוד הן לא יאומן כי יסופר שתמצא בזמנינו זה מדינה או עיר דנהוג לישא

הרבה נשים אחרי שרגמ"ה [שרבינו גרשום מאור הגולה] ז"ל ובי"ד [ובית דינו] החרימו כל הנושא אשה על אשתו. ואע"ג דכתב מרן ז"ל דלא פשטה תקנתו בכל הארצות וגם לא החרים אלא עד סוף אלף החמישי. מ"מ הרי מרן עצמו כתב בתר הכי בסי' י"א טוב לעשות תקנה בחרמות ונידויים על כל מי שישא אשה על אשתו עכ"ל והנה עינינו הרואות שנהגו בכל תפוצות ישראל ממזרח וממערב צפון וימין להשביע את החתן שלא ישא אשה על אשתו ואם המצא ימצא א' מעיר וב' ממשפחה נשוי ב' נשים אינו אלא מן המתמיהין ואף הם לא נשאו אלא מפני איזו סיבה וגם ברשות נשותיהם אבל שלא ברשותן לא שמענו ולא ראינו ולא אבותינו ספרו לנו:

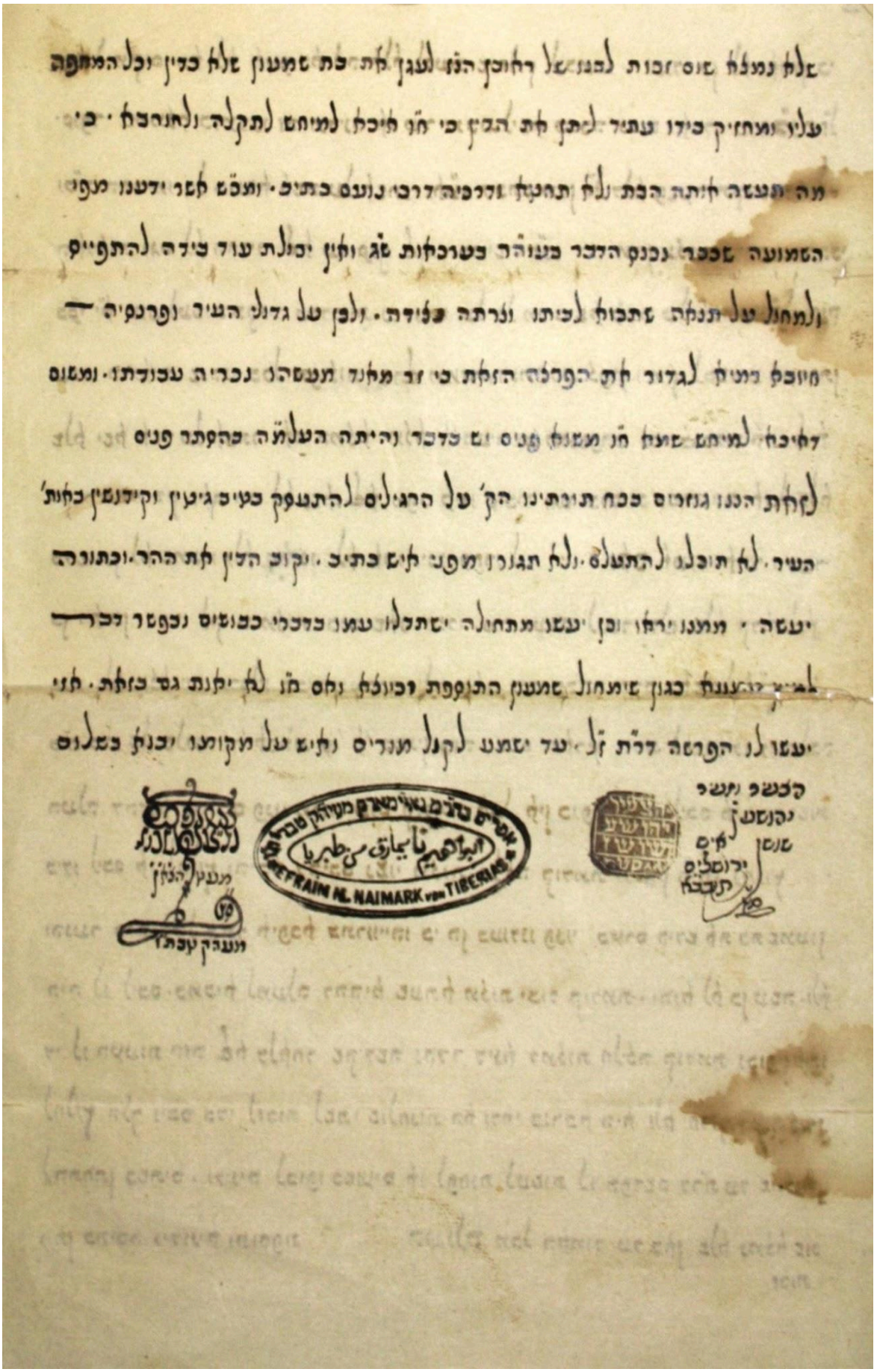
ואם אמור יאמר הנער בן ראובן דכדי לקיים מצות יבום שאני ושרי מה נעשה לנער הלז שלא קרא ולא שנה ולא מצא ידיו ורגליו בבית המדרש ולא ראה מה שכתב הרב ראש על אר"ץ בס' בית דינו של שלמה [הרב רפאל שלמה לאנייאדו] ח' אבה"ע סי' א' בענין כזה ששם האריך הרב למעניתו וזו הלכה העלה דהיכא דהיבם פנוי מצות יבום קודמת אבל אין כופין אותו ליבם אלא דהרשות בידו ליבם או לחלוץ והיכא דהיבם נשוי מצות חליצה קודמת וכופין אותו לחלוץ. והנער הזה אזיל בתר איפכא בתרווייהו כי הן בעודנו פנוי בטרם קידש את בת שמעון היה לו ליבם כמביא למעלה דההיא שעתא מצות יבום קודמת. והוא לא כן עשה. ולא די לו הטעות הזה אלא דלאחר שקידשה והדר דינא דמצות חליצה קודמת וכופין אותו לחלוץ הלך ויבם כדי לזכות לשתי שולחנות הא ודאי כורכא היא ולא יחרוך רמיה צידו להתחתן בשתים. ודיניה לכופו בשוטים או לפחות לעשות לו הפרשה דר"ת עד שיוציא ויתן כתובה נידוניא ותוספת.

העולה מכל האמור עד כאן שלא נמצא שום זכות לבנו של ראובן הנ"ז לעגן את בת שמעון שלא כדין וכל המחפה עליו ומחזיק בידו עתיד ליתן את הדין כי ח"ו איכא למיחש לתקלה ולחורבא. כי מה תעשה אותה הבת ולא תחטא ודרכיה דרכי נועם כתיב. ומכ"ש אשר ידענו מפי השמועה שכבר נכנס הדבר בעוה"ר [בעוונותינו הרבים] בערכאות ש"ג [של גויים] ואין יכולת עוד בידה להתפייס ולמחול על תנאה שתבוא לביתו וצרתה בצידה. ולכן על גדולי העיר ופרנסיה חיובא רמיא לגדור את הפרצה הזאת כי זר מאוד מעשהו נכריה עבודתו. ומשום דאיכא למיחש שמא ח"ו משוא פנים יש בדבר והיתה העלמ"ה בהסתר פנים. לזאת הננו גוזרים בכח תורתינו הק' על הרגילים להתעסק בטיב גיטין וקידושין באות'[ה] העיר. לא תוכלו להתעלם. ולא תגורו מפני איש כתיב. יקוב הדין את ההר. ובתורה יעשה. ממנו יראו וכן יעשו מתחילה ישתדלו עמו בדברי כבושים ובפשר דבר ? כגון שימחול שמעון התוספת וכיוצא ואם ח"ו לא יאות גם בזאת אזי יעשו לו הפרשה דר"ת ז"ל עד ישמע לקול מורים ואיש על מקומו יבוא בשלום

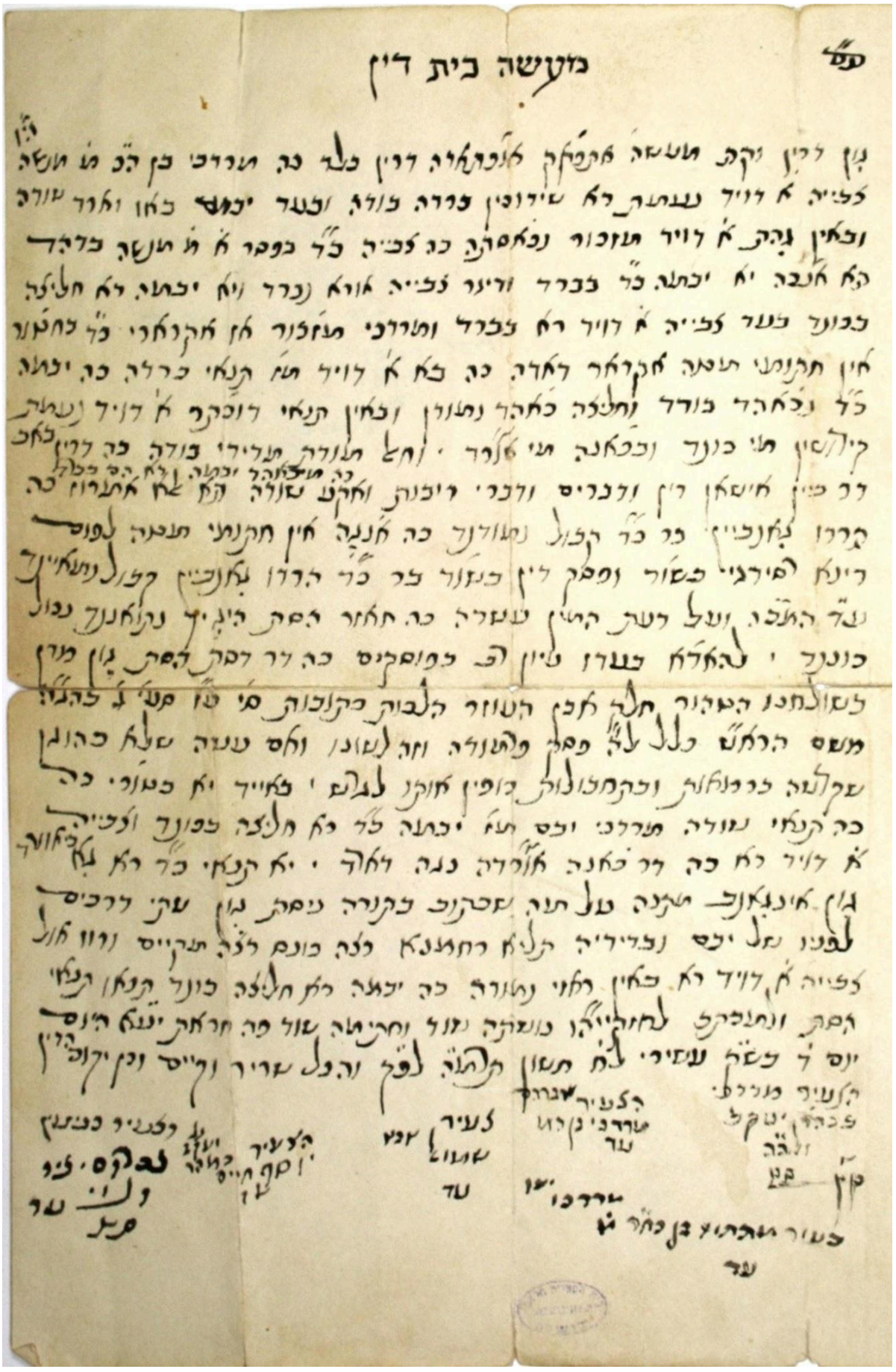
הצעיר וזעיר יהושע בן שושן איש ירושלים תובב"א ס"ט

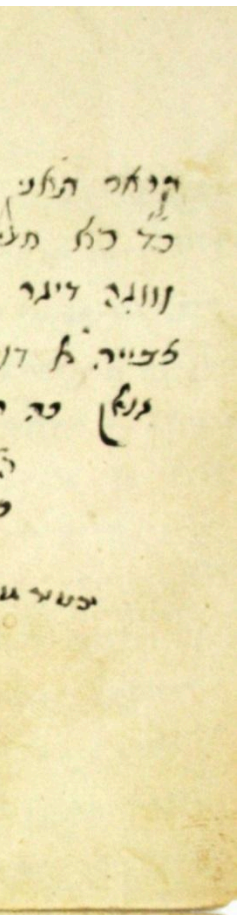
אפרים נ אשכנזי ס"ט מעט הצא"ן [מעט הצעיר אפרים ניימרק] מעה"ק טבת"ו [טבריה תבנה ותיכונן]

ומ"מ

נספח ה: מעשה בית הדין בעיר הראת

קיצורים ביבליוגרפים

אוחנא, טובת	הרב רפאל אוחנא, ספר טובת מראה, ירושלים תרנ"ז.
אוחנא, יסוד	---, ספר יסוד מערבי, ירושלים תרנ"ו.
אשל	מנחם אשל (אצ'ילדי), גלריה – דמויות של ראשי יהדות בוכארא, הוצאת בית התרבות ליהודי בוכארא בישראל, יפו תשכ"א.
אשרוב	שלמה חיים אשרוב, מסמרקנד עד פתח תקוה, תל אביב תשל"ז.
בן יעקב	אברהם בן יעקב, יהודי בבל בארץ ישראל, ירושלים תש"ם.
בניהו, השד"ר א (תש"ח), עמ' קפ-קצ.	מאיר בניהו, "השד"ר ר' יוסף ן' וינישטי", ירושלים (רבעון), שנה
בניהו, משוררים השבע-עשרה", סיני (ירחון), שנה מד, כרך פז (תש"מ), עמ' קלה-קמט.	---, "משוררים ומפזמנים בפרס ובבוכארה במאה
גאון	משה דוד גאון, יהודי המזרח בארץ ישראל, ב, ירושלים תרצ"ח.
גראייבסקי	פנחס גראייבסקי, מגנזי ירושלם, יח, ירושלים תרצ"א.
דנגור	הרב אלישע נסים ששון דנגור, ספר גדולות אלישע, ירושלים תשל"ו.
הכהן, תהלים תרמ"ג.	ר' בנימין בן פינחס הכהן, ספר תהלים עם תרגום פרסי, וינה
זכרון מאיר	מ.ד. גאון ומ. לאניאדו (עורכים), זכרון מאיר, ירושלים תרצ"ו.
חשבון, פייזי	חשבון נדבות: שקבץ סי' פייזי נ"ע עבור בית הכנסת של רחובות יכב"ץ, ירושלם [תרנ"ו].
טג'ר	נסים בהר"ש טג'ר, תולדות יהודי בוכארה, תל אביב תשל"א.
ורטהיימר Wertheimer	Jahrbuch der Israeliten, 5617,Wien 1856., Josef
ילוז	הרב יוסף חיים ילוז, אוצרות יוסף, אשקלון תשס"א.
יערי	אברהם יערי, שלוחי ארץ ישראל, ירושלים תשי"א.
מני, ברוך אברהם	הרב ברוך אברהם מני, ספר ברוך אברהם, ירושלים תשמ"ז.
מני, ברכת אליהו	הרב אליהו-סלימאן מני, ספר ברכת אליהו, ירושלים תשכ"ו.
מני, מעשה אליהו	---, ספר מעשה אליהו, ירושלים תשל"ח.
מני, שיח יצחק	---, ספר שיח יצחק, א, ירושלים תרס"ב.
מני, תנא דבי אליהו	---, ספר שאלות ותשובות תנא דבי אליהו, ירושלים תשנ"א.
מני, רבי אליהו מני	מנשה מני, רבי אליהו מני זצ"ל, ירושלים תרצ"ו.
ניימרק	אפרים ניימרק, מסע בארץ הקדם, ירושלים תש"ז.
ספיר	יעקב ספיר, אבן ספיר, ח"ב, מגנצא תרל"ד.

פוזיילוב, הרב יעקב מאיר בירושלים לבוכארה בשנת תרמ"ב (1882)", שלם: מחקרים בתולדות ארץ ישראל ויישובה היהודי, ספר שמיני, ירושלים תשס"ט, עמ' 593-574. גיורא פוזיילוב, "הרב יעקב מאיר שליח כולל הספרדים

פוזיילוב, זיקת יהודי בוכארה לארץ ישראל והתיישבותם בה, ירושלים תשע"ב. ---, זיקת יהודי בוכארה לארץ ישראל והתיישבותם בה,

פוזיילוב, חכמיהן ---, חכמיהן של ארבע ערי הקודש, א, ירושלים תש"ס.

פוזיילוב, יהדות בוכארה ---, יהדות בוכארה גדוליה ומנהגיה, ירושלים תשס"ח.

פוזיילוב, יהודי השמונה עשרה לאור כתבי יד עבריים", אב"א: כתב עת לחקר ולימוד יהודי איראן, בוכארה ואפגאניסתאן, כרך 9, ירושלים תשע"ו, עמ' 34-5. ---, "יהודי אסיה התיכונה בין המאה הארבע עשרה למאה

פוזיילוב, מבוכארה לירושלים ---, מבוכארה לירושלים: עלייתם והתיישבותם של יהודי בוכארה בארץ ישראל תרכ"ח-תש"ח (1868-1948), ירושלים תשנ"ה.

קסטל הרב יהודה קסטל, ספר קול זמרה, ירושלים תרס"א.

רבין אברהם רבין, "שלוחי ארץ ישראל בבוכארה תרמ"א-תרע"ד", פעמים 35 (תשמ"ח), עמ' 155-139.

שלומוב הרב יחיאל שלומוב, 'הרב יוסף הכהן כוג'הינוף זצ"ל', קול סיני, גיליון ו, כרך ב, (תשכ"ג), עמ' 165-164.

תדהר דוד תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, א, תל אביב תש"ז; ח, תל אביב תשי"ז.

ארכיונים

א"מ ארכיון מונטיפיורי, לונדון.

א"פ יצחקוף ארכיון פרטי של הרב משה יצחקוף.

אצ"מ ארכיון ציוני מרכזי, ירושלים.

בסל"א בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים.

עיתונות

הד המזרח עיתון הד המזרח, ירושלים.

החרות עיתון החרות, ירושלים.

הכרמל	עיתון הכרמל, וילנה.
המגיד	עיתון המגיד, אודסה.
המליץ	עיתון המליץ, פטרבורג.
חבצלת	עיתון חבצלת, ירושלים.